

Začleňování romských dětí předškolního věku

Česká republika

Začleňování romských dětí předškolního věku

Zvláštní zpráva o začleňování romských dětí
do předškolního vzdělávání a péče

Česká republika

Listopad, 2015

Autoři

Arthur Ivatts

Karel Čada

Lenka Felcmanová

David Greger

Jana Straková

Označení země a prezentace materiálu v této publikaci nijak nevyjadřují názory sponzorujících subjektů na právní status jakékoli země, území, města nebo oblasti nebo jejich orgánů či vymezení jejich hranic.

ISBN: 978-80-87725-31-3

Další informace na vyžádání poskytnou:

Iliana Sarafian | Open Society Foundations | iliana.sarafian@opensocietyfoundations.org

Szilvia Pallaghy | REF | szpallaghy@romaeducationfund.org

Deepa Grover | UNICEF | degrover@unicef.org

© UNICEF foto | SWZ | 2011 | John McConnico

Z anglického originálu přeložila Patricie Vlachová | Verbum PRO

Design a layout | Judit Kovács | Createch Ltd.

Vytištěno v České republice | 2015

Obsah

Sponzoři	5
Poděkování.....	6
Poznámka k terminologii	6
Glosář termínů	6
Seznam zkratk.....	8

ZÁKLADNÍ INFORMACE..... 9

Úvod do problematiky.....	9
Nedostatky v poskytování včasné péče a vzdělávání romským dětem v předškolním věku.....	10
Romové a předškolní vzdělávání.....	12
Závěry a doporučení.....	13

ÚVOD..... 17

Kvalitní předškolní vzdělávání má přínos především pro romské děti.....	18
Metodologie.....	19
Struktura zprávy	19

KAPITOLA 1. Nerovnost v přístupu předškolních romských dětí ke vzdělávání a včasné péči v České republice 21

1.1 Strukturální nerovnost.....	21
1.2 Nedostatek veřejných zařízení poskytujících péči o děti do 3 let.....	21
1.3 Nedostatečná kapacita předškolních zařízení (nedostatek volných míst pro děti).....	22
1.4 Nedostatečné zapojení znevýhodněných dětí do předškolního vzdělávání.....	23
1.5 Vysoký počet odkladů povinné školní docházky.....	23
1.6 Vzdělávání romských a dalších znevýhodněných žáků ve školách s redukováným vzdělávacím programem.....	24
1.7 Nedostatek údajů o sociálně znevýhodněných a romských žácích a základních školách praktických.....	27
1.8 Výběrové vzdělávání na prvních stupních základních škol a placené služby v rámci veřejného vzdělávání.....	28
1.9 Segregace v mainstreamových základních školách.....	29
1.10 Možnosti včasné péče pro děti s postižením a včasné intervence pro sociálně znevýhodněné děti a jejich rodiny v České republice.....	29

KAPITOLA 2. Romské děti v systému předškolního vzdělávání.....33

2.1 Sociální kontext prostředí.....	33
2.2 Sociální vyloučení a předškolní vzdělávání.....	35
2.3 Docházka do předškolních vzdělávacích zařízení.....	37
2.4 Ekonomické důvody.....	38
2.5 Kapacita předškolních zařízení	38
2.6 Zapojení rodičů	39
2.7 Efektivita a vliv předškolního vzdělávání	40

KAPITOLA 3. Závěry a doporučení41

3.1 Závěry.....	41
3.2 Doporučení.....	43

Literatura.....	49
-----------------	----

Sponzoři

Open Society Foundations (OSFs) podporují proces budování demokracie zaměřené na občana a postavené na principu tolerance a aktivní participace. Nadace sdružené v OSFs se snaží ovlivňovat politické klima a posilovat politickou, právní a ekonomickou spravedlnost a propagovat dodržování základních lidských práv. Na místní úrovni se nadace sdružené v OSFs zaměřují na řadu iniciativ podporujících rozvoj soudního systému, vzdělávání, zdraví a nezávislých médií a ochranu a zlepšování životních podmínek menšinových komunit. V programu *Dekáda romské inkluze 2005–2015* hrály nadace sdružené v OSFs klíčovou roli právě díky svým rozsáhlým zkušenostem získaným v partnerství s romskými občanskými organizacemi nebo v rámci aktivit zaměřených na jejich podporu. OSFs mají i nezanedbatelné zkušenosti v oblasti sběru a analýz dat a posuzování projektů a programů. Program včasné péče OSFs (Early Childhood Program–ECP) podporuje zdravý rozvoj a prospěch dětí prostřednictvím iniciativ, které podporují roli rodičů a komunity a poukazují na nutnost odborné podpory vývoje dětí ve vzdělávacích institucích i podpory státu. Program včasné péče vychází z lidskoprávního základu a principu sociální spravedlnosti a soustřeďuje se zejména na menšiny, děti žijící v chudobě a děti trpící vývojovými vadami, nedostatečnou výživou a zdravotním postižením. Rozsáhlé iniciativy ECP ve Střední a Východní Evropě a Asii se soustřeďují především na romské děti, děti se zdravotním postižením a děti bez přístupu k základním službám. ECP podporuje a nabízí spolupráci národním a regionálním odborníkům poskytujícím včasnou péči a nevládním organizacím vytvořeným prostřednictvím programu Step by Step, včetně Mezinárodní asociace Step by Step a od roku 2012 také sítě podporující romské děti Romani Early Years Network–REYN.

Romský vzdělávací fond (Roma Education Fund–REF) byl založen v roce 2005 v rámci programu *Dekáda romské inkluze 2005–2015*. Jeho cílem je minimalizovat mezery ve vzdělávání romských a neromských žáků. Romský vzdělávací fond podporuje zásady politiky a programy prosazující kvalitní vzdělávání Romů a desegregaci vzdělávacích systémů. Prostřednictvím svých aktivit fond propaguje inkluzi Romů do všech částí národních vzdělávacích systémů zemí, jež se účastní na programu *Dekáda romské inkluze 2005–2015* a také ostatních dobrovolně participujících zemí. Cílem Fondu je zajistit lepší přístup Romů k povinnému vzdělávání, zvýšit kvalitu vzdělávání, zajistit integraci a etnickou desegregaci romských žáků, zlepšit přístup k předškolnímu vzdělávání a zvýšit počet romských studentů na středních, vyšších středních a vysokých školách prostřednictvím stipendií, kurzů pro rozvoj gramotnosti mezi dospělými a kariéernímu poradenství pro žáky středních škol.

Od roku 1990 působí **UNICEF** ve Střední a Východní Evropě a ve Společenství nezávislých států s cílem chránit a propagovat práva dětí. Zaměřuje se hlavně na děti z nejohroženějších a nejvíce marginalizovaných skupin. UNICEF je členem řídicího výboru iniciativy *Dekády romské inkluze 2005–2015* a účastní se na vývoji systematického a koherentního přístupu k romským otázkám pomocí klíčových bodů rozvoje v včasném dětství a základního vzdělávání. Z pověření Generálního shromáždění OSN UNICEF podporuje a chrání práva dětí, pomáhá zajišťovat jejich základní potřeby a rozvíjet příležitosti pro dosažení plného potenciálu dětí. UNICEF vychází z Úmluvy o právech dítěte a snaží se prosazovat Úmluvou zakotvená práva a související etické principy a mezinárodní standardy přístupu k dětem. UNICEF klade důraz na to přežít, ochranu a rozvoj dětí jako univerzální celosvětovou prioritu a součást rozvoje celého lidstva. Mobilizuje politickou vůli a materiální zdroje na pomoc jednotlivým zemím, zvláště rozvojovým, za účelem zajištění rozvoje jejich programů na podporu dětí a posilování schopnosti státních úřadů poskytovat dětem a jejich rodinám vhodné služby. UNICEF se zaměřuje na ochranu nejvíce znevýhodněných dětí – obětí války, přírodních katastrof, extrémní chudoby, všech forem násilí a zneužívání i dětí postižených.

Open Society Foundations
Program včasného dětství
Londýn

Romský vzdělávací fond
Budapešť

UNICEF
Regionální kancelář
CEECIS, Ženeva

Poděkování

Open Society Foundations, Romský vzdělávací fond a UNICEF tímto děkují a vyjadřují uznání a vděčnost Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání (ÚVRV) Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a výzkumnému týmu vedenému Karlem Čadou, Lenkou Felcmanovou, Davidem Gregerem, a Janou Strakovou, Karlem Čadou a Lenkou Felcmanovou, kteří velmi konstruktivně přispěli ke splnění tohoto výzkumného úkolu a podíleli se na zpracování faktických podkladů pro textu hlavní části této Zvláštní zprávy o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a péče. Sponzorující subjekty si velmi cení významného přínosu Arthura Ivattse, který se ujal zpracování nejpodstatnějších částí zprávy, a to včetně úvodu do problematiky a závěrů a doporučení. Sponzoři by rovněž rádi vyjádřili svůj dík nadaci Open Society Fund Praha za cennou spolupráci, logistickou podporu a pomoc při organizaci konference ke zveřejnění této zprávy.

Poznámka k terminologii

Terminologie užitá v textu této Zvláštní zprávy o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a péče by měla být v souladu se zavedeným užíváním termínu „Rom“ v rámci textů Evropské komise a Rady Evropy. Termín „Rom“ používaný v této Zprávě, stejně jako v textech Rady Evropy, Evropské komise a jiných mezinárodních institucí, odkazuje k rozmanité komunitě často vzájemně provázaných skupin Romů, Sintů, Manušů, španělských Gitano, kočovníků Resande, Romerů, tureckých Romanlarů, Domlarů, Lomlarů, Kalé, Egypťanů, Aškalů, finských Tatarů, Cigánů, skotských kočovníků, peloponéských Mandopolinů, Gurbetů, Bojašů (Bojašové, Rudari/Ludari), Jevgjitů a mnohých dalších, kteří jsou vnímáni jako příslušníci početné romské populace v Evropě i jinde. Autoři a sponzoři termín „Rom“ používají jako zastřešující a v žádném případě jím nenaznačují neúctu či absenci snahy o zohlednění existence jednotlivých komunit. Užívání termínu „Rom“ v žádném případě neznamena, že si autoři a sponzoři nejsou vědomi rozmanitosti romské populace a kočovných skupin. Je třeba rovněž připomenout, že v mnoha zemích, včetně České republiky, žije etablovaná a silící romská střední třída, jejíž příslušníci jsou plnohodnotnými a hrdými občany země, ve které žijí, a přispívají k životu tamní společnosti, aniž by se museli vzdát své etnické a kulturní identity.

Glosář termínů

Docházka: Pravidelná denní docházka a plná účast dítěte na každodenním základním nebo předškolním vzdělávání;

Úmluvy: Úmluva je mezinárodní smlouva mezi státy. Úmluvy jsou zpravidla připravovány Spojenými národy nebo jinými mezinárodními organizacemi. Stát, který jakoukoli Úmluvu ratifikuje, je povinen ji transponovat do své vnitrostátní legislativy a zajistit provádění a dodržování příslušných norem;

6

Jesle: Formální poskytování odborné vzdělávací péče dětem ve věku do 3 let, a to včetně jídla, přístřeší, stimulace, hry a podpory vývoje dítěte;

Vzdělávání a péče ve včasném dětství a předškolním věku: Vzdělávání a péče o děti/rodinu a podpora dětí ve věku do 6 let;

Včasné dětství: Období od prenatálního věku až po 8 let věku dítěte, v praxi zahrnuje i první roky základní školní docházky;

Inkluzivní vzdělávání: Společné vzdělávání všech dětí bez jakýchkoli organizačních opatření, která by děti oddělovala na základě pohlaví, (*společenské*) třídy, věku, etnické příslušnosti, schopností, zdravotního postižení, jazyka, náboženství nebo sexuální orientace;

Zápis: Administrativní proces, jímž se dítě oficiálně zaneše do seznamu *žáků* vzdělávací instituce.

Etnické členění: Schopnost dat být sbírána, formulována a presentována tak, aby ukázala rozdíly v údajích zapříčiněné rozdílným etnickým původem dětí/osob;

Kapacita školky/školy: Formálně stanovený počet míst, který lze naplnit žáky/děti.

Školka: Institucionální předškolní zařízení poskytující profesionální péči o děti obvykle ve věku od 3 do 6 let; ve školkách lze výjimečně najít i děti mimo tuto věkovou kategorii;

Druhý stupeň základní školy: Poskytuje odbornou vzdělávací péči dětem ve věku od 12 do 15 let;

První stupeň státní základní školy: Poskytuje odbornou vzdělávací péči dětem ve věku 6 až 11 let;

Pedagogové: Kvalifikovaní učitelé;

Odklad: Odložené zahájení povinné školní docházky, jež se standardně zahajuje v 6 letech;

Základní škola praktická: Poskytuje odbornou vzdělávací péči dětem se zvláštními vzdělávacími potřebami ve věku 6 až 15 let;

Diskriminace na základě předsudků: Použití síly a předsudků způsobem, který diskriminuje dotčenou osobu nebo skupinu osob na základě nějakého rozdílu, a to včetně pohlaví, etnického původu, věku, třídy, schopností, zdravotního postižení, jazyka, náboženství nebo sexuální orientace;

Předškolní příprava: Poskytování formálního vzdělávání dětem ve věku 5 až 6 let jako přípravu na povinnou školní docházku;

Rasová nenávisť: Intenzivní nesnášenlivost vůči osobě nebo skupině osob na základě jejich rasy nebo etnického původu;

Rasová šikana: Zneužití síly s úmyslem způsobit bolest nebo jinou újmu, jedná se o zneužití takové síly jednotlivcem nebo skupinou jednotlivců proti jinému jednotlivci nebo skupině jednotlivců na základě etnických nebo rasových odlišností s tím, že se oběť takovému často opakovanému zneužití síly nemůže účinně bránit;

Sociální vyloučení: Proces, ve kterém je jednotlivci nebo skupině lidí odpírán přístup ke stejným právům a výhodám ve společnosti jako požívají členové většinové populace;

Sociálně vyloučená lokalita: Zanedbaná obydlená lokalita, kde většina obyvatel trpí sociálním vyloučením a chudobou;

Socioekonomický původ: Postavení jednotlivce, rodiny nebo skupiny osob charakterizované jejich příslušností k určité společenské třídě a příjmové skupině;

Zvláštní vzdělávací potřeba: Vyhodnocený nebo ze zkušenosti s daným dítětem vyplývající vzdělávací problém, jenž může vyžadovat další péči.

Seznam zkratk

PAS	Porucha autistického spektra
CAHROM	Ad Hoc Výbor expertů na romskou problematiku
CEE	Střední a východní Evropa (Central and Eastern Europe)
CIS	Společenství nezávislých států
CLoSE	Longitudální studie o vzdělávání v České republice
CRPD	Úmluva o právech osob se zdravotním postižením
ČŠI	Česká školní inspekce
CZK	Česká koruna
DfE	Ministerstvo školství – Velká Británie
EC	Evropská komise
ECEC	Předškolní vzdělávání a včasná péče
ECP	Early Childhood Program [Open Society Foundations]
ERRC	Evropské centrum pro práva Romů
EU	Evropská unie
EU-MIDIS	Průzkum EU o menšinách a diskriminaci
GAC	společnost Global Analysis and Consulting
ÚVRV	Ústav pro výzkum a vývoj vzdělávání
ISCED	Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání
IT	Informační technologie
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NESSE	Síť odborníků ve společenskovedních oborech vzdělávání a odborné přípravy
NNO	Nestátní nevládní organizace
NRIS	Národní strategie integrace Romů
ODIHR	Úřad pro demokratické instituce a lidská práva
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OBSE	Organizace OBSE pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE)
OSFs	Open Society Foundations
PIAAC	Program pro mezinárodní hodnocení kompetencí dospělých
PIRLS	Stude pokroku ve čtenářské gramotnosti
RECI	Začleňování romských dětí předškolního věku
REF	Romský vzdělávací fond (Roma Education Fund)
REYN	Romani Early Years Network
SEE	státy jihovýchodní Evropy (South and East Europe)
SKAV	Stálá konference vzdělávacích asociací
TIMSS	Trends in International Mathematics and Science Study
UN	Organizace spojených národů (OSN) (United Nations)
UNDP	Rozvojový program OSN
UNICEF	Dětský fond OSN
WB	Světová banka

ZÁKLADNÍ INFORMACE

Úvod do problematiky

- Tato zpráva o předškolním vzdělávání a včasné péči o romské děti v České republice se svým přístupem poněkud odlišuje od předchozích zpráv a studií začleňování romských dětí předškolního věku (RECI+). Tato zpráva byla zpracována pod vedením OSFs. Na dlouhodobé iniciativě RECI spolupracují tři sponzorské subjekty, jmenovitě Open Society Foundations (OSFs – Early Childhood Program (ECP)), Romský vzdělávací fond (REF) a UNICEF.
- Hlavními důvody, jež v této fázi vedly ke zpracování Zvláštní zprávy o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a péče namísto plnohodnotné výzkumné studie a zprávy o začleňování romských dětí předškolního věku (RECI+), je naléhavá potřeba včas přispět k probíhajícím legislativním snahám a celonárodní debatě o vzdělávání a začleňování Romů v České republice, povědomí o zásadním významu předškolního vzdělávání a péče pro všechny děti, ale zejména děti žijící v marginalizovaném a ekonomicky znevýhodňujícím prostředí¹ a snaha pomoci státní a veřejné správě, subjektům, jež mají v oblasti vzdělávání rozhodovací pravomocí, a také lidem z praxe pracovat a plnit povinnosti v situaci, kdy jsou jejich kroky přísně sledovány ze zahraničí.
- Potřebu aktuální reakce dobře ilustruje nedávné hodnocení Evropské komise k Národní strategii integrace Romů v České republice. Hodnocení zdůrazňuje nejenom nutnost reakce, ale i potřebu stanovit priority následovně: „Je třeba zajistit a propagovat možnosti romských dětí vzdělávat se v kvalitních předškolních vzdělávacích institucích“.² Podobný názor byl patrný i ze slov českého Veřejného ochránce práv, jenž ve své zprávě z roku 2012 uvádí mezi důvody neúspěchu romských dětí v základních školách mimo jiné “nedostatečné předškolní vzdělávání”³

1. European Union, *Council Conclusions on effective Roma Integration Measures in the Member States, 2013*, ‘increasing the access to, and quality of, early childhood education and care, including targeted support, as necessary’ (*Závěry Evropské Rady týkající se efektivních opatření pro integraci Romů v členských státech, 2013*, „zvyšování přístupu k a kvality předškolního vzdělávání a péče, včetně cílené podpory podle potřeby“), str. 6. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/139979.pdf
2. Evropská komise, *Evaluation Assessment of the National Roma Integration Strategy – Czech Republic, 2014*. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/country_assessment_2014/czech-republic_en.pdf
3. Systém předškolního vzdělávání a včasné péče v České republice se skládá ze dvou hlavních pilířů. Zařízení poskytující péči o děti do 3 let (mohou, ale nemusí to být jesle) spadají do působnosti Ministerstva průmyslu a obchodu a vycházejí ze Živnostenského zákona a obecných právních předpisů. Tato zařízení jsou obvykle ve veřejných budovách, ale několik málo jich funguje i v domácím prostředí. Mateřské školy, které spadají pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, jsou určeny pro děti ve věku od 3 do 6 let. Kromě mateřských škol Živnostenský zákon rovněž upravuje právní základ pro zakládání firemních školek (případně i domácích školek) pro děti od 3 let. Tato zařízení však nejsou veřejně dotována a nejsou zatím ani nijak masivně zakládána. Děti nad 5 let mají ze zákona nárok na bezplatné předškolní přípravné vzdělávání. Povinné základní vzdělávání začíná ve věku 6 let. Děti sice mají nárok na bezplatné předškolní vzdělávání v trvání jednoho roku, ale náklady s takovou přípravou spojené, jako je stravování, doprava a pomůcky zdarma nejsou, což je pro mnoho rodin žijících v chudobě a sociálním vyloučení často velký problém a překážka.

Nedostatky v poskytování včasné péče a vzdělávání romským dětem v předškolním věku

- V téměř všech mezinárodních srovnávacích studiích vykazuje Česká republika relativně vysokou nerovnost v přístupu ke vzdělání. Hlavní výzvy v oblasti vytváření a prosazování zásad politiky rovnosti v České republice se týkají nedostatečného poskytování předškolního vzdělávání a péče, odkladů nástupu do povinného vzdělávání a přísně diferencovaného vzdělávacího systému, v němž jsou některé děti, zejména Romové a děti se zdravotním postižením, strukturálně vyloučeny z mainstreamového vzdělávacího procesu.
- Takové strukturální vyloučení má obvykle podobu oddělených škol, v některých případech oddělených tříd v rámci mainstreamových škol. Před schválením školského zákona (2004) byly tyto instituce definovány jako zvláštní školy či třídy. Nový zákon je poté přejmenoval na „základní školy praktické“.
- V docházce dětí mladších 3 let do předškolních zařízení je Česká republika ve srovnání se zbytkem EU velmi pozadu a v posledních deseti letech se tato situace nijak zásadně nezměnila.⁴
- V České republice je dramatický nedostatek míst ve školkách. Velkou poptávkou po místech v předškolních zařízeních v České republice dokládají i počty přihlášek, jež převyšují počty přijatých o celých sto procent. Počet chybějících míst v předškolních zařízeních v České republice se odhaduje na 27 000.⁵
- Nedostatečná kapacita mateřských škol v celé České republice dopadá velmi zásadně především na mnoho romských rodičů, zejména těch, kteří žijí v odlehlých venkovských oblastech, kde je nabídka mateřských škol minimální nebo vůbec neexistuje.
- Základní školy praktické (dříve zvláštní) mohou otevřít předškolní třídy, ale žáci, kteří docházejí do předškolních tříd v takovýchto školách, potom obvykle nastupují na povinnou školní docházku jinak, než na běžnou základní školu. Původním účelem přípravných tříd však bylo připravit děti na mainstreamové základní vzdělávání. Toto je další příklad nerovnosti ve vzdělávacím systému, který má potenciálně nebezpečný dopad na romské děti, jejich zdraví a pohodu.
- V rámci vzdělávacího systému České republiky je velmi obtížné získat a zkoumat etnicky členěné údaje. Důkladný popis a vyhodnocování účinnosti zásad politiky, praxe poskytování vzdělání a iniciativ zaměřených na podporu rovného přístupu, pravidelné docházky a uspokojivých výsledků českých romských dětí a dětí z dalších etnických menšin je proto velmi složité.⁶
- Docházka dětí ze znevýhodněného prostředí do mateřských škol se nijak systematicky nemonitoruje.⁷ Studie pokroku českých romských dětí uvádí, že nějaké formy jednoletého předškolního přípravného vzdělávání (v mateřských školách nebo

4. Lindenboom and Buiskool, *Quality in Early Childhood Education and Care (Kvalita ve vzdělávání a péči v raném dětství)*, Evropský parlament 2013.

5. Hůle, Demografické informační centrum, prezentace na kulatém stole SKAV, 2015.

6. Novela zákona 73/2005 Sb., září 2014.

7. Mateřské školy nejsou povinny uchovávat záznamy o sociálně a ekonomicky znevýhodněných dětech. Ve výročních zprávách jsou vedeny pouze děti se zdravotním postižením a nevýhodami. I když tradiční základní školy mají provádět záznamy o dětech, které jsou sociálně a ekonomicky znevýhodněné, k jejich identifikaci není žádná metodika. Záznamy jsou proto prováděny nesystematicky a vycházejí z posouzení situace učitelů.

přípravných třídách zřízených pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí při běžných základních školách) se účastní přibližně 48% romských dětí ve srovnání s 90% většinových dětí. Tento rozdíl se během posledního desetiletí příliš nezmenšuje.⁸

- Mainstreamové základní školy mají pravomoc samostatně rozhodovat o průběhu zápisu a mohou posuzovat stupeň připravenosti a vhodnosti dítěte pro přijetí. Pokud je obava, že dítě nebude schopno plnit požadavky školy na výuku a chování (úroveň zralosti), pak zápis může být odložen a pedagog u zápisu může rodičům doporučit návštěvu pedagogicko-psychologické poradny. Posuzování školní zralosti však není v České republice standardizováno a s 15% odkladů nástupu k povinné školní docházce patří Česká republika mezi státy s nejvyšším počtem odkladů povinné školní docházky v Evropě.⁹
- Sociálně znevýhodněným dětem je možno na poslední rok před zahájením povinné školní docházky při dovršení věku 6 let nabídnout předškolní přípravné třídy v běžných základních školách (a, jak uvádíme výše, i v základních školách praktických). Jedna akademická studie ukázala, že v blízkosti sociálně 'vyločených lokalit' jsou předškolní přípravné třídy v běžných základních školách otevírány dvakrát častěji, než v ostatních lokalitách.¹⁰
- Podstatné procento romských rodin žije v oblastech, jež označujeme jako 'sociálně vyloučené lokality'. Podle současných odhadů v takovýchto velmi chudých lokalitách žije asi 95 000 až 115 000 lidí, z nichž 87% činí právě romské rodiny.¹¹
- Od roku 1989 a následného nástupu tržního hospodářství počet nezaměstnaných Romů dramaticky vzrostl a nynější odhady se pohybují, v závislosti na konkrétní lokalitě, mezi 65% a 90%.
- Neztrácejme ze zřetele, že 3,7% žáků dokončí povinnou školní docházku mimo hlavní vzdělávací proud, a to v 'základních školách praktických (dříve 'zvláštních'). I když toto číslo v posledních letech klesá, Česká republika má v Evropské unii stále třetí nejvyšší počet dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, které se vzdělávají mimo běžné základní školy.
- Nezáviděníhodnou situaci mnoha romských dětí žijících v sociálně vyloučených lokalitách dále komplikuje nejenom všudypřítomná hrozba rasově motivovaného násilí a časté projevy rasové nenávisti, ale i předsudky ovlivněná diskriminace ze strany poskytovatelů některých veřejných služeb, školek a škol.¹²
- Průzkum mezi romskými respondenty ukázal, že mezi Romy a neromskými dětmi jsou značné rozdíly v docházce do předškolních zařízení.¹³ Toto zjištění potvrzuje dříve

8. Gabal Analysis and Consulting (GAC) – *Závěrečná zpráva ze sociologického výzkumu zaměřeného na analýzu podoby a příčin segregace dětí, zákyň, žáků a mladých lidí ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí*, Praha, GAC 2009.

9. V tomto kontextu je škola nebo třída mimo 'mainstream' buď speciální nebo 'praktická' (nebo se jedná o 'nultou' třídu).

10. Tamtéž Gabal Analysis and Consulting. (GAC) 2009.

11. CAHROM, Ad Hoc komise odborníků na romské otázky, *Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Preschool Education of Roma Children in the Czech Republic (Tematická zpráva odborné skupiny o inkluzivním předškolním vzdělávání romských dětí v České republice)*, Rada Evropy, Štrasburk, 20155.

12. Amnesty International, *Česká republika: Etnická diskriminace romských dětí v českých školách*, Praha, 2015.

13. UNDP, Světová banka, Evropská komise, *Regional Roma Survey*, 2011. Kromě České republiky se na výzkumu podílely: Bulharsko, Maďarsko, Rumunsko, Slovensko, Řecko, Polsko, Estonsko, Portugalsko a Itálie. V České republice prováděl sběr dat Median. Údaje i dotazník jsou veřejně dostupné pro další zkoumání na adrese: <http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/ourwork/povertyreduction/roma-in-central-and-southeast-europe/roma-data/>
Tyto informace jsou podobné informacím z výzkumu UNDP / Světové banky s názvem "Roma Education in Comparative Perspective" (2012) – Tento výzkum se zaměřil na děti ve věku 3–5 let v České republice a zjistil, že předškolní zařízení navštěvuje 28% romských dětí ve srovnání s 65% většinových dětí. Podle výzkumu UNDP nenavštěvuje žádnou formu vzdělávací instituce 34% romských dětí ve věku 6 let (ani předškolní vzdělávání, ani základní školu).

zmíněný průzkum, který poukázal na podobnou nerovnováhu v docházce romských a většinových dětí do předškolních přípravných tříd. V tomto průzkumu se ukázalo, že do předškolních zařízení docházelo 28% romských dětí ve věku 3 až 6 let ve srovnání se 65% většinových dětí stejného věku.¹⁴

- Průzkum mezi Romy rovněž odhalil, že do mateřských škol bylo zařazeno 33% romských dětí žijících v městských lokalitách, ale pouze 17% těch, kteří žijí ve venkovských oblastech. Lidé odsouzení k životu v sociálně vyloučených lokalitách mají větší tendenci se stěhovat do odlehlých vesnic s převážně nefunkční a málo rozvinutou infrastrukturou, ve kterých chybí i kvalitní předškolní zařízení. Sociální vyloučení v České republice tak přestává být výlučně záležitostí měst.¹⁵

Romské děti čelí diskriminaci od raného věku

- Tato zpráva chce rovněž upozornit na skutečnost, že některé běžné základní školy otevírají předškolní přípravné třídy (někdy nazývané 'nulté třídy' pro děti, které dovršily věk šesti let) z důvodu silného převisu poptávky nad nabídkou a nedostatkem míst v první třídě nebo třídách. I když taková třída umožňuje zápis dítěte do běžné základní školy ve věku šesti let nebo, a to častěji, následuje po neúspěšném zápisu (v případě doporučeného odkladu), tyto takzvané předškolní přípravné třídy se mohou stát součástí soukolí strukturálních nerovností, a to zejména pokud jsou zneužívány diskriminačním způsobem jako oddělené třídy pro romské děti, z nichž některé již absolvovaly předškolní přípravný rok v mateřské škole. Převažuje názor, že motivací pro otvírání takových tříd v základních školách praktických je boj škol o žáky jako důsledek současného celonárodního poklesu počtu školou povinných žáků i snaha najít způsob, jak segregovat romské žáky. Některé mainstreamové základní školy rodičům v této souvislosti nepodávají přesné informace. Takováto praxe diskvalifikuje romské žáky na samém startu jejich vzdělávací cesty a ve srovnání s jejich neromskými vrstevníky je může znevýhodnit po zbytek jejich života.
- Výše uvedená praxe, spolu s politikou umisťování romských dětí do předškolních přípravných tříd na základních školách praktických, vede k neúměrně vysokému procentu romských dětí v základních školách praktických (dříve zvláštních) nebo podobných speciálních třídách v běžných základních školách a do určité míry vysvětluje a odůvodňuje poměrně značnou mezinárodní kritiku.¹⁶
- Tento aspekt vzdělávacího systému v České republice je v protikladu k nejlepšímu zájmu všech předškolních dětí, i když zájmy těch, které pocházejí ze znevýhodněného prostředí a zejména z romských rodin, poškozuje nejvíce.
- Mezi učiteli je stále velmi rozšířen názor, že mnoha romským dětem je lépe v základních školách praktických. Učitelé často sdílejí názor, že romským žákům a jejich rodičům chybí kázeň a vzdělání není příliš vysoko na jejich hodnotovém žebříčku.¹⁷ Studie z roku 2008 potvrdila, že český pedagog doporučí nástup do základní školy praktické romskému dítěti s téměř třikrát větší pravděpodobností, než dítěti většinovému ve stejné nebo velmi podobné situaci.¹⁸

14. GAC, *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí sociálně vyloučených romských lokalit*. Praha, MŠMT.

15. Úřad vlády, *Zpráva o stavu romské menšiny*, 2012. Praha: Úřad vlády.

16. *Amnesty International*, Česká republika: *Etnická diskriminace romských dětí v českých školách*, Praha, 2015.

17. Tamtéž, *Amnesty International*, 2015. str. 7 a str. 19.

18. Svoboda, Z. – Morvayová, P. (2008): *Integrační a segregční faktory ve vzdělávání*.

- Základní školy praktické jsou také často vnímány jako lepší volba i některými romskými rodiči a jejich dětmi, které mají negativní zkušenosti z běžných základních škol. Romští rodiče uvádějí, že tradiční základní školy nejsou ani ochotny ani schopny zabránit rasistické šikaně jejich dětí.¹⁹
- Česká školní inspekce (ČŠI) v roce 2010 uvedla, že u 35% romských žáků byla diagnostikována 'mentální disfunkce'²⁰ a popsala tuto praxi jako diskriminační. Na tomto hodnocení je znepokojující především to, že Romové představují pouze přibližně 2,37% z celkového počtu obyvatel v České republice. Údaje z roku 2015 ukazují, že 32% romských žáků studovalo na základě vzdělávacích programů pro žáky s 'lehkým mentálním postižením'. Vzhledem k tomu, že procento dětí se zvláštními vzdělávacími potřebami, které potřebují speciální vzdělávání, by se mělo pohybovat v rozmezí od 2% do 3%, jsou čísla České školní inspekce opravdu alarmující.
- Ve zprávě vydané Evropskou komisí v roce 2014 se uvádí, že Česká republika nečinila směrem k ukončení segregace romských dětí a jejich umístování do škol s nevyhovujícími vzdělávacími programy žádný pokrok. Zatímco počty romských dětí v takových vzdělávacích zařízeních se pohybují mezi 30% a 40%, počet neromských dětí stejného věku v těchto segregovaných zařízeních představuje pouhých 2%.²¹

Závěry a doporučení

Včasné péči a vzdělávání v České republice se v rámci vzdělávacího systému typicky dostává, podobně jako často i v jiných zemích, relativně nízké pozornosti. Nedostatečné poskytování včasné péče a předškolního vzdělávání brání dětem ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí a romských rodin v rovném přístupu k péči a vzdělávání a zejména tyto děti se setkávají i s předsudky a diskriminací. V reakci na poznatky z průzkumů a v souvislosti se skutečnostmi popsány v této Zvláštní zprávě o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání uvádíme níže řadu doporučení.

Vláda České republiky (v čele s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy) a další zainteresované instituce a subjekty by měly zvážit následující doporučení:

Opakovaně vyslovit podporu závazku vlády zajistit vzdělávání a včasnou péči všem dětem v České republice a podpořit i iniciativu směrem k definování nové národní priority spočívající v informované, koordinované a v realitě ukotvené reformě péče o děti ve věku do osmi let. Tento závazek by se měl posilovat a provádět prostřednictvím Národní pracovní skupiny pro předškolní vzdělávání a včasnou péči (děti ve věku 0–8 let) zřízené a vedené ministrem školství.

Bez ohledu na doporučení, návrhy nových zásad politiky a aktivity včas zřízené Národní pracovní skupiny pro předškolní vzdělávání a včasnou péči se dále doporučuje, aby reformy obsahovaly následující:

19. Tamtéž, Amnesty International, 2015.

20. Upozorňujeme, že autoři této Zvláštní zprávy o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a péče dávají tato slova do uvozovek (stejně tak i slovní spojení 'lehce mentálně zaostalý', 'mentálně postižený' a 'lehká mentální postižení'), protože se pravděpodobně jedná o zavedené nebo doslovné překlady ze starší legislativy. Používání těchto termínů je však považováno za nevhodné a mnoha Evropanům se takovéto označování jeví jako extrémně ofenzivní a pro dítě ponižující a není tudíž v souladu s moderním chápáním stavu těchto dětí a terminologií užívanou pro popis dětí se zvláštními vzdělávacími potřebami, Úmluvou OSN o právech dítěte a Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením (CRPD).

21. Farkas Lilla, Generální ředitelství Evropské komise pro spravedlnost, *Report of Discrimination of Roma Children in Education (Zpráva o diskriminaci romských dětí ve vzdělávání)*, Brusel, říjen 2014, st.18. GAC – *Závěrečná zpráva ze sociologického výzkumu zaměřeného na analýzu podoby a příčin segregace dětí, žákyň, žáků a mladých lidí ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí*, Praha, GAC 2009.

1. Dlouhodobou celonárodní debatu doprovázející snahy o definování a chápání 'inkluzivního vzdělávání' a pojmu 'žák se zvláštními vzdělávacími potřebami'. Je nutné dostat tyto pojmy do souladu s osvědčenou mezinárodní praxí a očekáváními a zajistit tak právo všech dětí na důstojný přístup a respekt bez ohledu na jejich lišící se potřeby, zázemí nebo etnický původ.
2. Vládní závazek založený na objektivní studii proveditelnosti, který bude prioritní součástí národní strategie vzdělávání a včasné péče o děti ve věku do osmi let a jenž se zaměří na posílení podpory romských rodin s dětmi v tomto věku, včetně, ale nikoli výhradně, větších šancí na přijetí do jeslí a rychlého a odpovídajícího zvýšení počtu mateřských škol (pro děti od 2–3 let do 6 let). Tyto aktivity by měly ve stanoveném časovém rámci dostat vysokou prioritu.
3. Do výuky na všech středních a vysokých školách pedagogického směru by měly být povinně zařazeny i předměty zaměřené na teorii a praxi inkluzivního vzdělávání v předškolních zařízeních a základních školách. Tyto předměty by měly být i součástí povinného celoživotního vzdělávání učitelů i nepedagogického personálu škol a učitelských asistentů.
4. Česká školní inspekce by měla vyhledat a zaměstnat kvalifikované a zkušené romské učitele a vyšší počet ředitelů vzdělávacích zařízení, především školek, základních škol, základních škol praktických a prvních a druhých stupňů základních škol s prokázanou a ověřenou praxí v inkluzivním vzdělávání. Měla by pokračovat vítaná praxe inspekcí škol romskými experty.
5. Školy a školky by měly častěji zaměstnávat proškolené romské učitele, mediátory a učitelské asistenty. Tato praxe by měla být zavedena plošně v celé České republice.
6. Příslušné orgány ústřední státní správy by měly přijmout nezbytná legislativní, právní nebo správní opatření nutná k tomu, aby veškeré změny legislativy upravující předškolní vzdělávání vycházely z široké národní debaty (její podoba se v současné době písemně zpracovává) o povinné docházce do posledního ročníku předškolního vzdělávání před nástupem na povinnou školní docházku. Bez ohledu na výsledky této diskuse a následné rozhodnutí vlády doporučujeme, aby nové zásady politiky zajistily všem dětem bez rozdílu univerzální nárok na kvalitní, spravedlivé a inkluzivní předškolní vzdělávání a péči bez ohledu na jejich potřeby, sociální a ekonomické zázemí nebo etnický původ.
7. Příslušné orgány ústřední státní správy by měly bezodkladně přijmout legislativní, právní nebo správní opatření nutná k tomu, aby během jednoho roku došlo ke změně a předškolní příprava v posledním roce před nástupem na povinnou školní docházku (ať už povinnou nebo volitelnou) probíhala pouze v mateřských školách a běžných základních školách.
8. Příslušné orgány ústřední státní správy a místní školské orgány (městské, okresní nebo krajské) by měly přijmout legislativní, právní nebo správní opatření potřebná k tomu, aby školy nebo třídy v mateřských školách, mainstreamových základních školách (na prvním nebo druhém stupni) nebo základních školách praktických nemohly plánovat nebo upravovat svou organizační strukturu způsobem, který v konečném důsledku povede ke vzniku etnicky segregovaných škol, tříd nebo skupin žáků/studentů v rámci třídy, nebo k jakékoli jiné segregaci (jako jsou například segregované školní parlamenty, sportovní týmy, apod.).

9. Příslušné orgány ústřední státní správy by měly přijmout legislativní, právní nebo správní opatření potřebná k zajištění nepodjatého zápisu do předškolních zařízení a škol a tím i spravedlivějšího výběru dětí.
10. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy by mělo, v úzké spolupráci s Českým statistickým úřadem, dalšími příslušnými ministerstvy odpovědnými za zdravotní péči, bydlení, zaměstnanost a spravedlnost a všemi ostatními poskytovateli veřejných služeb, Českou školní inspekci a dalšími relevantními právně příslušnými orgány, iniciovat dobře promyšlený a koncipovaný krok směrem k zahájení celostátního sběru údajů (na základě rutinních mechanismů a standardních ukazatelů pro sledování a hodnocení úrovně poskytování veřejných služeb a především stávajících a v budoucnu legislativně podpořených reforem vzdělávání) o fungování a praxi vzdělávacích institucí.
11. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy by mělo, v úzké spolupráci s Českým statistickým úřadem, dalšími příslušnými ministerstvy odpovědnými za zdravotní péči, bydlení, zaměstnanost a spravedlnost a všemi ostatními poskytovateli veřejných služeb, Českou školní inspekci a dalšími relevantními právně příslušnými orgány, iniciovat dobře promyšlený a koncipovaný krok směrem k zahájení celostátního sběru údajů (na základě rutinních mechanismů a standardních ukazatelů pro sledování a hodnocení úrovně poskytování veřejných služeb a především stávajících a v budoucnu legislativně podpořených reforem vzdělávání) o fungování a praxi vzdělávacích institucí.
12. Příslušné orgány ústřední státní správy a zejména ministerstvo spravedlnosti by měly bezodkladně přijmout legislativní, právní nebo správní opatření nutná k zajištění souladu celostátních, místních a sociálních médií s vnitrostátními a mezinárodními právními instrumenty proti diskriminaci, xenofobii a nesnášenlivosti ve verbálním projevu a zaručilo řádné vyšetření, odstíhání a potrestání případného protiprávního jednání.

Mnohá doporučení jsou doplněna o další doporučené aktivity (viz KAPITOLA 3).

ÚVOD

Tuto Zvláštní zprávu o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání zadaly sponzorující subjekty autorům na konci roku 2014. Zpracováním byl pověřen Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání (ÚVRV) Univerzity Karlovy v Praze. Zpráva je určena na podporu příslušných orgánů v jejich snahách o zajištění nekomplikovaného, nesegregovaného a rovného přístupu všech romských dětí ke kvalitnímu předškolnímu vzdělávání a péči. Rozvoj včasné péče v zemích střední, východní a jihovýchodní Evropy poskytuje jedinečnou příležitost k tomu, abychom na základě výzkumu propagovali vývoj založený na demokratické debatě a spolupráci klíčových státních institucí, právně příslušných orgánů, většinové populace a menšinových komunit včetně Romů.

Potřeba studie o začleňování romských dětí předškolního věku (RECI+) logicky vychází z několika faktorů vypovídacích o stavu romské populace a mezinárodního zájmu. Prvním faktorem je obtížná situace romských rodin a jejich dětí v zemích střední, východní a jihovýchodní Evropy, jenž je v posledních deseti letech stále častěji a intenzivněji zkoumána a dokumentována mnoha mezinárodními organizacemi a zůstává jednou z nejvyšších priorit lidskoprávní a politické agendy mezinárodních nevládních organizací, Evropské komise a Rady Evropy. Druhým je rostoucí angažovanost romské populace a silící vůle vlád jednotlivých států jejich situaci řešit.²² Třetím faktorem je rostoucí povědomí o tom, že období včasného dětství od narození do šesti let a především období od narození do tří let je základem nejen pro zdraví, pohodu a školní úspěchy každého z nás, ale ovlivňuje i pozdější úspěch v celoživotním vzdělávání a možnosti zapojení se do pracovního procesu.

Sponzorské subjekty a autoři této zprávy jsou si plně vědomi významných kroků, které vláda České republiky a další příslušné orgány učinily směrem k zavedení inkluzivního vzdělávání. Uvědomují si i výzvy, jimž v tomto kontextu vláda a příslušné orgány čelí při svých snahách o zlepšení školních podmínek všech dětí, zejména potom romských dětí a jejich rodin. Stejně potíže v tomto procesu mají i jiné členské státy Evropské unie, a to nejenom ty, které do EU přistoupily v letech 2004 až 2007.

Mezinárodní výzkumy potvrzují nepříznivou sociální a ekonomickou situaci většiny Romů v České republice.²³ Nepříznivé sociální a ekonomické postavení českých Romů je do značné míry způsobeno hluboce zakořeněnými sociálními problémy spojenými s ekonomickým vyloučením a marginalizací, chudobou a vysokou mírou nezaměstnanosti, nízkým

22. Všimněme si široké účasti na programu 'Dekáda romské inkluze 2005–2015' a dobrovolného plnění požadavku Evropské Komise na rozpracování a implementaci Národních strategií integrace Romů 2012–2020.

23. Agentura pro základní práva (FRA), UNDP, Evropská komise (EC), *The situation of Roma in 11 Member States – Survey results at a glance (Situace Romů v 11 členských státech – Přehled výsledků výzkumu)*, 2012, str. 25.

vzděláním, nedostatečným bydlením a špatným životním prostředím, nevyhovujícími hygienickými podmínkami a také hluboce zakořeněnými předsudky a diskriminací.

Většina české populace nepřestala vnímat České Romy negativně. Lidé si většinou všimají hlavně odlišného životního stylu a výchovy dětí v romských rodinách. Průzkumy potvrzují, že v české společnosti jsou etnické předsudky a postoje vůči menšinám značné, a to zejména vůči romské populaci. Podle jednoho výzkumu z roku 2014 by pouhých 11% občanů České republiky jiného původu než romského uvítalo romské sousedy. Tyto rozšířené postoje se v průběhu posledních dvou desetiletí změny dost málo a mají výrazně negativní dopad na politiku předškolního vzdělávání a také na jeho poskytování a praxi u této konkrétní skupiny ohrožených dětí a jejich rodin.²⁴ Většina českých Romů cítí, že jsou negativně vnímáni majoritní společností a proto i sociálně diskriminováni.²⁵ Výzkum menšin a diskriminace provedený v EU v roce 2009 (EU-MIDIS) ukázal, že romští respondenti vykazovali úplně nejvyšší stupeň celkové diskriminace (64%).²⁶

Kvalitní předškolní vzdělávání má přínos především pro romské děti

Srovnávací analýza vzdělávání romských a neromských žáků ukázala, že zápis a pravidelná docházka do předškolních vzdělávacích institucí pozitivně ovlivňuje úspěchy sociálně vyloučených dětí.²⁷ Docházka do kvalitních mateřských škol je hmatatelným přínosem pro děti z rodin, kde panuje naprostá chudoba a sociální napětí. Zpráva Evropské unie k tomu uvádí: „U dětí vyrůstajících v chudobě nebo sociálním vyloučení je méně pravděpodobné, než u jejich lépe situovaných vrstevníků, že se budou dobře učit, těšit se dobrému zdraví a v pozdějším životě plně realizovat svůj potenciál.“²⁸ Jiná zpráva Evropské unie jasně identifikovala snižování chudoby a sociální začleňování jako kritické faktory pro zlepšování životních šancí. Zpráva proto doporučuje následující: „Podporujeme Romy ve všech fázích jejich života, začněme co nejdříve a systematicky řešit rizika, kterým čelí a investujeme do kvalitního inkluzivního předškolního vzdělávání a péče.“²⁹

Výzkum ukazuje, že výhody předškolního vzdělávání mají mnohem déletrvající a pozitivní dopad na životní šance těch dětí, které kvalitní předškolní zařízení navštěvují pravidelně od věku 3 let.³⁰

24. STEM, informace z průzkumu STEM trendy 3/2014. Vydáno 22. 4. 2014. <http://www.stem.cz/clanek/2941>

25. Tamtéž, FRA (Agentura Evropské unie pro základní práva), UNDP (Rozvojový program OSN), EC (Evropská komise), 60% v roce 2011 zkoumané romské populace mělo zkušenost s diskriminací na základě etnického původu v období dvanácti měsíců před průzkumem, str. 27.

26. Agentura Evropské unie pro základní práva (2009), *EU-MIDIS European Union Minorities & Discrimination Survey, Main Results Report, Conference Edition (EU-MIDIS šetření o menšinách a diskriminaci v Evropské unii, Zpráva o hlavních výsledcích, Vydání pro konferenci)*. http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/eumidis_mainreport_conference-edition_en.pdf.

27. GAC, *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí sociálně vyloučených romských lokalit*. Praha, MŠMT.

28. Evropská unie, *EU Recommendation on Investing in Children (Doporučení EU k investicím do dětí)*, 2013, str.1. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN>

29. Rada Evropské unie, 'Council recommendation on effective Roma integration measures in the Member States' (Doporučení rady k opatřením pro efektivní romskou integraci v členských státech), Brusel, prosinec 2013, str.9.

30. Heckman, James, Hlavní argumenty byly předneseny v práci laureáta Nobelovy ceny Profesora Jamese Heckmana; viz *"The Productivity Argument for Investing in Young Children (Argument produktivity podporující investice do vzdělání malých dětí)"*; http://jenni.uchicago.edu/Invest/FILES/dugger_2004-12-02_dvm.pdf

Brooks-Gunn, Jeanne (2003), *"Do you believe in magic? What we can expect from early childhood intervention programs (Věřte na kouzla? Co můžeme očekávat od intervenčních programů v raném dětství)"*, Social Policy Report, Society for Research in Child Development, 17. <http://www.srcd.org/Documents/Publications/SPR/spr17-1.pdf>

Mezinárodních zjištění prokazujících hospodářský a sociální význam investic do vývoje v včasném dětství je stále více.³¹ Tato Zvláštní zpráva o začleňování Romů do vzdělávání a péče ve včasném věku je tedy založena na aktuálně zpracovaném a dobře informačně podpořeném výzkumném materiálu, který poukázal na okolnosti a potřeby předškolních romských dětí v České republice.

Metodologie

Na rozdíl od předchozích studií a zpráv RECI + zvolil výzkumný tým metodiku zaměřenou na analýzu stávajícího výzkumného materiálu. Autoři vycházejí z odborných znalostí a zkušeností týmu v oblasti inkluzivního vzdělávání a nahrazují jimi rutinní přípravy a provádění terénního výzkumu. Proto zpráva vychází převážně, ale ne výhradně, z kvantitativních dat.

Je třeba poznamenat, že mezi oficiálními údaji o počtu českých Romů v České republice ze sčítání lidu a neoficiálními odhady renomovaných mezinárodních organizací je značný nesoulad. Při národním sčítání lidu v roce 2011 se za Romy dobrovolně prohlásilo 13 150 lidí.³² Všeobecně panuje názor, že toto číslo je velmi nepřesné, a to zejména díky skutečnosti, že ve stejném sčítání lidu v roce 2011 uvedlo romštinu jako mateřský jazyk 40 370 osob.³³ Je rovněž zajímavé, že když se v roce 1991 poprvé objevilo slovo Rom jako kategorie ve sčítání lidu, k tomuto etniku se přihlásilo 114 116 Romů.³⁴ Odhady Evropského centra pro práva Romů (ERRC) o počtu českých Romů se pohybují ve velkém rozmezí od 150 do 350 tisíc.

Dalším problémem při zajišťování přesnějších údajů o počtu Romů v České republice je skutečnost, na níž poukazují mnozí dobře informovaní pozorovatelé – od roku 2004 mnoho Romů odešlo do zahraničí, a to včetně těch, kteří požádali o azyl v Kanadě. Rada Evropy odhaduje, že počet Romů v České republice se pohybuje okolo 250 tisíc (přibližně 2,37% celkové populace České republiky) a my budeme pro účely této zprávy z tohoto odhadu vycházet.³⁵ Co se týče zastoupení věkových kategorií, je známo, že 30% Romů je ve věku do 15 let (národní průměr je 15%) a pouhých 5% je ve věku nad 60 let (průměr v majoritní populaci je 21%).

Struktura zprávy

Tato zpráva má tři hlavní kapitoly. První kapitola je věnována výčtu všech mechanismů, které přispívají k prohlubování vzdělávacích nerovností ve vzdělávacím systému České republiky. Shrnutí těchto mechanismů vytváří kontextový rámec pro problematiku, na kterou se tato zpráva zaměřuje – předškolní vzdělávání a péči o romské děti. Zpráva

31. Světová banka, *Roma Inclusion: An Economic Opportunity for Bulgaria, Czech Republic, Romania and Serbia*, Policy Note – Human Development Sector Unit – Europe and Central Asia Region (Ekonomická příležitost pro Bulharsko, Českou republiku a Srbsko, Poznámka k politice – Jednotka sektoru lidského rozvoje – Oblast Evropy a Střední Asie), 30. září 2010.
32. V roce 2011 byl počet obyvatel ČR 10 562 214.
33. Mnoho českých Romů hovoří romsky (*Rromani-chib*, Romaněs). I když někteří z nich jsou bilingvní, mnozí nevládnou standardní češtinou (nebo slovenštinou), což je přímým důsledkem vyloučení ze vzdělávání a segregace. Dialekty používané v ČR zahrnují severní centrální romštinu a lovari. Romština patří do indoárijské jazykové větve a do rodiny indoevropských jazyků. Je příbuzná s hindštinou, urdštinou, pandžábštinou a dalšími indickými jazyky.
34. Brearley, Margaret, *The Roma/Gypsies of Europe: a persecuted people. (Romové v Evropě: perzekvovaný národ)*, jpr/Early Childhood Report on Roma Children (Zpráva o raném dětství romských dětí), Institute for Jewish Policy Research, č. 3, prosinec 1996, str.17.
35. Jak je uvedeno v textu, procento Romů v celkové populaci České republiky se nejčastěji odhaduje na 1,4% až 2,8% (Amnesty International, 2015). Pro účely této Zvláštní zprávy o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a péče, 2015 používáme odhad 2,37% .

poukazuje na nedostatky v poskytování předškolního vzdělávání a péče pro děti ve věku do 3 let (a to jak z hlediska dostatečné odborné vzdělávací podpory pro romské děti ve věku do 3 let, tak péče poskytované za určitých okolností jeslemi),³⁶ problémy způsobené nedostatkem míst ve školkách³⁷ (volná místa) a celkově malou účast romských dětí na předškolním vzdělávání a péči. Tato kapitola se rovněž zabývá problematikou přechodu z předškolního vzdělávání na základní vzdělávání a umísťování romských dětí do škol s méně náročnými vzdělávacími programy. To vše je třeba chápat v kontextu vysoce diverzifikovaného vzdělávacího systému, který děti velmi brzy třídí do různých vzdělávacích cest. Jedná se o praxi, která začíná již od 1. ročníku základní školy. Dále je v textu diskutován problém velkého počtu odkladů nástupu k povinné školní docházce na prvním stupni základních škol.³⁸ První kapitola je založena na statistických údajích a údajích z Longitudální studie o vzdělávání v České republice (CLOSE), jež analyzovala transformaci vzdělávání v rámci povinné školní docházky.³⁹ Tato data jsou doplněna údaji z jiných dostupných výzkumů.

Druhá kapitola zprávy analyzuje stupeň nerovnosti v poskytování předškolního vzdělávání a péče o romské děti. Tento text je hlavní analytickou částí zprávy a popisuje docházku romských dětí do mateřských škol jako dominantního typu předškolního vzdělávání⁴⁰ a vliv takové docházky na nástup dětí do základního vzdělávání. Toto hodnocení je založeno na analýze českých dat shromážděných v rámci mezinárodního projektu „Regionální průzkum Romské populace“ organizovaného Rozvojovým programem OSN (UNDP) spolu se Světovou bankou (WB) a Evropskou komisí (ES),⁴¹ na zjištěních průzkumu vzdělávacích cest romských žáků (společnost Gabal Analysis and Consulting [GAC] 2009),⁴² skupinových rozhovorech s romskými rodiči (Nová škola 2011) a regionálních situačních analýzách vypracovaných Demografickým informačním centrem.⁴³

Ve srovnání se svými neromskými vrstevníky navštěvují romské děti předškolní vzdělávání výrazně méně často. Jako klíčovou příčinu označila analýza ekonomické důvody, odlišné rodičovské priority sociálně vyloučených rodin v porovnání s rodiči z bohatších vrstev obyvatelstva a přímé a nepřímé diskriminační bariéry v předškolních vzdělávacích institucích. Jak je však uvedeno výše a jak je také dobře známo, předškolní vzdělávání je pro marginalizované a materiálně deprivované romské děti významnější než pro jejich neromské protějšky.

Třetí kapitola přináší závěry a několik klíčových doporučení, některá i s přílohami.

36. Termín 'jesle' je v této zprávě používán pro předškolní zařízení pro děti do 3 let věku.
37. Termín 'školka' je používán pro zařízení pro děti, poskytující předškolní vzdělávání v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem. Školky jsou určeny pro děti ve věku 3–6 let, ale často je navštěvují i děti o rok mladší nebo starší.
38. V České republice přibližně 20 % dětí začíná školní docházku o rok později, než by věkově měly.
39. Výzkum provedený autory této zprávy v letech 2011–2015 v rámci grantu GAČR.
40. Podle této zprávy je péče o děti ve věku 0–3 obvykle poskytována jeslemi. Je však třeba poznamenat, že jesle jsou v České republice jedinou formou takové podpory pracujícím rodičům a jejich dostupnost je v praxi velmi omezená. Zařízení pro předškolní vzdělávání pro děti mezi 3 až 6/7 lety věku označujeme jako školky. Školky jsou součástí vzdělávacího systému a mají své vlastní osnovy.
41. UNDP (Rozvojový program OSN), Světová banka, Evropská komise, *Regional Roma Survey (Regionální výzkum Romů)*, 2011.
42. GAC – *Final Report of the sociological research projects aimed at the analysis of the form and causes of the segregation of children, pupils and young people from socially and culturally disadvantaged environments (Závěrečná zpráva o sociologických výzkumech, zaměřených na analýzu formy a příčin segregace dětí, žáků a mladých lidí ze sociálně a kulturně znevýhodněných prostředí)*. Praha, GAC 2009.
43. Dvořáková, Klusáčková, Klusáček, Demografické informační centrum 2011; 2012; SPOT 2013.

KAPITOLA 1.

Nerovnost v přístupu předškolních romských dětí ke vzdělávání a včasné péči v České republice

1.1 Strukturální nerovnost

- 1.1.1 Ve všech mezinárodních srovnáních vykazuje Česká republika relativně vysoký stupeň nerovnosti v přístupu ke vzdělání. Hlavní politické kroky s cílem naplnit principy rovnosti se v České republice snaží odstranit nedostatečný přístup ke vzdělávání v předškolním věku, odložený nástup do systému povinného základního vzdělávání a tvrdě diferencovaný vzdělávací systém, v němž jsou některé děti, zejména Romové, strukturálně vyloučeny z hlavního proudu vzdělávacích příležitostí.
- 1.1.2 V rámci systému základních škol⁴⁴ najdeme klasické státní základní školy (první stupeň pro věk 6–11 let a druhý stupeň pro věk 12–15 let), vedle nichž existují i základní školy a výběrové třídy pro nadané žáky a také školy 'praktické', kde se vyučuje podle méně náročných vzdělávacích programů. K velké diferenciaci dochází i na úrovni druhého stupně. Romské děti a děti z rodin, které trpí sociální a ekonomickou deprivací, tyto výzvy velmi špatně zvládají.

1.2 Nedostatek veřejných zařízení poskytujících péči o děti do 3 let

- 1.2.1 Česká republika vykazuje u dětí do 3 let jednu z nejnižších úrovní docházky do dětských zařízení v rámci EU (se třemi procenty je Česká republika na druhém místě odzadu a za ní je jen Polsko). V posledním desetiletí nedošlo prakticky k žádné změně.⁴⁵ Podle ministerstva práce a sociálních věcí⁴⁶ byl jedním z indikátorů nedostatečné podpory a pomoci mladým rodinám v roce 2010 velmi nízký počet jeslí poskytujících péči o děti mladší 3 let – bylo jich pouhých. Do těchto jeslí docházelo půl procenta dětí v relevantní věkové skupině.⁴⁷ Péči o děti ve věku do tří let primárně zajišťují soukromá zařízení, některé školky (jež jsou

44. V České republice trvá povinná školní docházka 9 let (mezi 6 a 15 lety dítěte, vzdělávací úrovně ISCED 1+2) a je poskytována základními školami, rozdělenými na dva stupně (5 let prvního stupně a 4 roky druhého). Oba stupně jsou zpravidla v rámci jedné školy. Ve druhém stupni mají žáci možnost pokračovat v povinné školní docházce na všeobecné střední škole: v rámci osmiletých programů po páté třídě, nebo čtyřletých programů či konzervatoří po sedmé třídě. Přijetí do těchto programů je na základě přijímacích zkoušek.

45. Lindenboom a Buiskool, *Quality in Early Childhood Education and Care (Kvalita ve vzdělávání a péči v raném dětství)*, Evropský parlament 2013.

46. <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13744/78294-2012.pdf>

47. Před rokem 1989 chodily mladší děti do jeslí pod hlavičkou Ministerstva zdravotnictví. Tato možnost byla hojně využívána.

však určeny pro děti starší tří let) rovněž přijímají poněkud mladší děti (viz tabulka níže).⁴⁸ V této situaci není přístup ke kvalitní péči o děti do tří let přístupný těm, kdo jej potřebují, a rovněž silně znevýhodňuje matky malých dětí na trhu práce.⁴⁹

Procenta dětí docházejících do školek of let 2005–2006⁵⁰

Věk	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
do 3 let	25,4%	23,0%	23,0%	24,8%	26,7%	27,4%	25,9%	26,7%	30,3%
3 roky	74,6%	76,6%	75,3%	76,5%	76,1%	75,6%	75,3%	75,2%	77,2%
4 roky	90,0%	90,7%	90,9%	89,4%	88,3%	86,7%	84,4%	86,9%	87,4%
5 let	95,8%	93,7%	93,2%	92,8%	91,4%	91,2%	89,1%	88,2%	90,4%
6 let	22,7%	22,3%	21,6%	21,0%	20,6%	20,5%	20,7%	18,0%	17,1%
6 let a více	0,5%	0,5%	0,5%	0,5%	0,5%	0,5%	0,5%	0,3%	0,4%

1.3 Nedostatečná kapacita předškolních zařízení (nedostatek volných míst pro děti)

1.3.1 Z výše uvedené tabulky je patrný pokles v docházce do předškolních vzdělávacích institucí v posledních letech. Česká republika se potýká s poklesem populace obecně a pokles dětské populace se odhaduje na 17% až 22%.⁵¹ V posledních několika letech byl však pokles částečně a dočasně kompenzován vlnou porodů generace konce sedmdesátých a začátku osmdesátých let minulého století (silné populační ročníky). V důsledku této dočasné populační exploze je v současné době v mateřských školách nedostatek volných míst.⁵² Ve školním roce 2013/2014 bylo odmítnuto 60 281 žádostí o umístění dítěte do předškolního zařízení.⁵³ Toto číslo je však zavádějící, neboť počet zamítnutých žádostí neodpovídá počtu odmítnutých dětí. Důvodem je fakt, že rodiče ve snaze zvýšit šanci na úspěšné umístění dítěte podávají žádost do více předškolních zařízení. To je typické zejména pro rodiče ve velkých městech (Praha, Brno). Analytici odhadují počet chybějících míst na asi 27 tisíc.⁵⁴

1.3.2 I když děti navštěvující předškolní zařízení posledním rokem (5–6 let)⁵⁵ mají ze zákona právo na bezplatnou docházku, docházka dětí ve věku pěti let se rapidně snižuje. Jednou z příčin tohoto stavu je absence jasných pravidel pro přijímání či odmítání přijetí dětí do

48. Podle názoru sponzorských organizací jsou jesle důležitou formou podpory pro marginalizované mladé rodiny, zvláště ty, ve kterých rodiče, hlavně matky, pracují. Jesle nabízejí užitečnou službu pracujícím rodičům, nicméně jsou pouze jednou ze služeb, ke kterým by měly mladé rodiny s dětmi mít přístup.

49. Česká republika vykazuje dlouhou dobu mateřské dovolené a nízkou úroveň zaměstnanosti na částečný úvazek, z čehož vyplývá nízká zaměstnanost mladých matek. Ve srovnání ve studii Starting Strong II (Organizace pro hospod.spolupráci a rozvoj, 2006) byla Česká republika zemí s nejnižší zaměstnaností žen s dětmi mladšími tří let (14%). Pouze 5% žen mělo zaměstnání na částečný úvazek. Ve studii PIAAC Organizace pro hospod.spolupráci a rozvoj byla Česká republika jednou ze zemí s nejvyšším podílem vysoce vzdělaných dospělých, kteří aktivně nepracují (OECD 2013a, str.39). Velkou část těchto lidí tvoří mladé matky. Tento problém je rovněž zmíněn v Doporučení Výboru stálých zástupců (10626/1/13).

50. Statistické údaje v této zprávě pocházejí z České statistické ročenky o vzdělávání pro roky 2013/2014 (<http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>) – pokud není uvedeno jinak.

51. Evropská komise, *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe (Klíčové údaje o péči o děti a vzdělávání v raném věku)*, vydání 2014, Eurydice and Eurostat Report, 2014, str. 25-26.

52. Tyto statistiky se týkají všech veřejných, soukromých a církevních školek registrovaných v databázi MŠMT. Školky zařazené v registru jsou povinny řídit se národním vzdělávacím programem a plnit pravidla pro školky. Jsou pravidelně kontrolovány Českou školní inspekcí. Veřejné školky spadají pod místní samosprávy.

53. V roce 2012/13 byl počet zamítnutých žádostí 58 938.

54. Demografické informační centrum, prezentace během kulatého stolu SKAV, Hůle 2015.

55. V České republice mají děti zahajovat povinnou předškolní docházku ve věku šesti let. Posledním rokem předškolní docházky by měl být rok, kdy dítě dovrší věk šesti let.

předškolních zařízení. V roce 2011 český veřejný ochránce práv vydal prohlášení, ve kterém se píše: „Kritéria pro přijímání dětí do předškolních zařízení by měla být zaměřena na dítě a ne na to, co si myslíme o jeho rodičích“. Tato slova jsou reakcí na skutečnost, že většina předškolních zařízení preferovala děti zaměstnaných rodičů a v některých případech dokonce děti rodičů zaměstnaných ve státní správě. Neobjevily se však žádné indikace vztahu mezi vzděláním rodičů a úspěšným přijetím jejich dítěte k předškolnímu vzdělávání.

1.4 Nedostatečné zapojení znevýhodněných dětí do předškolního vzdělávání⁵⁶

- 1.4.1 Systematické sledování docházky znevýhodněných dětí do předškolních zařízení se neprovádí.⁵⁷ Studie vzdělávacích úspěchů českých romských dětí uvádí, že nějaká forma jednoletého předškolního přípravného vzdělávání (v mateřské škole nebo v přípravných třídách zřízených pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí v běžných základních školách) se účastní přibližně 48% romských dětí ve srovnání s 90 % dětí z většinové populace. Tento podíl se průběžně nemění.⁵⁸ Nevládní organizace pracující s romskými komunitami zdůrazňují, že nedostatek míst v mateřských školách má větší dopad na romské žáky, protože mateřské školy nejsou k přijímání romských dětí dostatečně motivovány.
- 1.4.2 V důsledku nedostatku míst v mateřských školách a možností diskriminace při zápisu do těchto zařízení jsou romské děti méně připraveny na standardní základní vzdělávání než neromské děti. Studie UNDP zaměřená na 750 romských domácností žijících v sociálně vyloučených lokalitách a 350 neromských domácností žijících ve stejných lokalitách ukázala velké rozdíly v míře účasti romských a neromských dětí na předškolním vzdělávání a silné propojení mezi docházkou do mateřské školy a šancemi uplatnění na trhu práce. Pouze 29% romských dospělých navštěvovalo alespoň dva roky mateřské školy ve srovnání se 66% dospělých příslušníků většinové populace. Studie také ukázala, že 57% Romů nikdy navštěvovalo mateřskou školu ve srovnání s 18% dospělých příslušníků většinové populace. Studie dospěla k závěru, že mateřská škola připravuje děti na účast v dalším vzdělávání, zvyšuje jejich šance na studijní úspěchy i šance rodin na vyšší sociální a ekonomický status.⁵⁹
- 1.4.3 Studie UNDP také provedla průzkum u romských matek dětí do 6 let a zjišťovala docházku do předškolního vzdělávání nebo poskytování včasné péče (věk 0–3 a 3–6). Pouze 30–40% dětí ve věku 4–5 let docházelo do nějakého typu předškolního vzdělávání či jim byla poskytována včasná péče (školky, jesle, dětské skupiny, atd.). Matky děti nepřihlásily nebo je do příslušných zařízení nevodily především z finančních důvodů.

1.5 Vysoký počet odkladů povinné školní docházky

- 1.5.1 Před nástupem k povinné školní docházce absolvují děti zápis, které je výlučně v kompetenci jednotlivých škol a jejich vedení. Hodnotí se soustředění dětí na zadaný úkol, slovní zásoba a mnoho dalších aspektů zralosti. Obecně platí, že děti jsou hodnoceny z hlediska jejich připravenosti na školu neboli 'zralosti'. Pokud má učitel u zápisu pochybnosti o připravenosti dítěte plnit studijní požadavky školy, může škola odmítnout zápis a

56. Viz Doporučení Výboru stálých zástupců (10626/1/13).

57. Viz pozn. pod čarou 7.

58. GAC – *Final Report of the sociological research projects aimed at the analysis of the form and causes of the segregation of children, pupils and young people from socially and culturally disadvantaged environments (Závěrečná zpráva o sociologických výzkumech, zaměřených na analýzu formy a příčin segregace dětí, žáků a mladých lidí ze sociálně a kulturně znevýhodněného prostředí)*. Praha, GAC 2009.

59. UNDP (Rozvojový program OSN), Světová banka, Evropská komise, *Regional Roma Survey (Regionální výzkum Romů)*, 2011 str. 14.

doporučit rodičům, aby se obrátili na pedagogicko-psychologickou poradnu. Každá škola sama určuje úroveň 'zralosti', jenž je podmínkou zápisu.

- 1.5.2 Systém testování připravenosti dětí na školní docházku není v pedagogicko-psychologických poradnách standardizován. Poradna může doporučit, aby se rodiče pokusili o odklad školní docházky dítěte nebo ho zapsali do třídy, jež postupuje ve vzdělávání alternativně, či ho přihlásili do základní školy praktické.⁶⁰ Česká republika má relativně vysoký počet odkladů školní docházky. V roce 2013/14 byl nástup do základní školy odložen u 15% žáků. Sousední země mají mnohem nižší procento odkladů: Slovenská republika 8%, Německo 8%, a Rakousko 4%.
- 1.5.3 Longitudální studie o vzdělávání v České republice (CLoSE) z jara roku 2014 ukázala, že odklad zápisu se častěji zvažuje u chlapců (65% chlapců a 35% dívek).⁶¹ Děti s odkladem školní docházky často pocházejí z rodin s nižším sociálním a ekonomickým zázemím a obecně se o nich tvrdí, že prokázaly horší 'dovednosti', než děti bez odkladu zápisu.⁶² Některé děti s odkladem naopak pocházejí z rodin dobře sociálně i ekonomicky situovaných a paradoxně prokazují dobrou 'školní zralost'. V 43% případů o odkladu školní docházky rozhodnou rodiče. V podobném počtu případů se uvádí, že odklad zápisu doporučil odborník mimo rodinu, například ředitel mateřské školy nebo lékař.⁶³ Proto často dítě namísto zápisu k základnímu vzdělávání nastupuje do přípravné třídy (pro děti o jeden rok mladší) nebo do třídy nebo školy s méně náročnými osnovami.
- 1.5.4 Odborníci z iniciativ zaměřených na zlepšení vzdělávání romských dětí tvrdí, že testy používané k posouzení školní zralosti jsou kulturně neobjektivní, mohou některé děti omezovat a v konečném důsledku vést k nevhodným a nepřiměřeným rozhodnutím o připravenosti romských dětí na školní docházku.⁶⁴ Problematika postupů při zápisu a jejich dopadu na šance dětí ve vzdělávacím procesu ani případné dopady odkladů školní docházky nebyla nikdy systematicky zkoumána.
- 1.5.5 V České republice děti relativně zřídka opakují ročník (přibližně 1%). Je tedy možné, že odklady zkreslují data o počtu žáků, kteří opakují nějaký ročník. Neexistuje žádná zákonná záruka, že v období po rozhodnutí o odkladu nástupu do školy bude dítě systematicky podporováno a vzděláváno tak, aby si zlepšilo či odstranilo zjištěné nedostatky ve školní zralosti. Některé děti navštěvují přípravné třídy na běžných základních školách, kde jsou systematicky připravovány na zápis. V roce 2014/2015 navštěvovalo tyto třídy 3819 žáků (pouze 3,2% ze všech žáků prvních tříd). Většina dětí však tráví čas po rozhodnutí o odkladu ve stejné školce, kde se poprvé zapojily do formálního vzdělávání.

1.6 Vzdělávání romských a dalších znevýhodněných žáků ve školách s redukováným vzdělávacím programem

- 1.6.1 V českém vzdělávacím systému mají školy pro děti se zvláštními vzdělávacími potřebami dlouhou tradici. Do roku 2004 existovaly tři typy zvláštních škol: školy pro děti s 'lehkým mentálním postižením' (ty navštěvovalo více než 5% školou povinných žáků), školy pro děti se středním nebo závažným mentálním postižením a školy pro děti se zvláštním

60. V tomto kontextu je škola nebo třída mimo 'mainstream' buď zvláštní nebo 'praktickou' základní školou, nebo podobnou třídou v rámci mainstreamové základní školy.

61. CLoSE *Longitudální studie o vzdělávání v České republice*, jaro 2014.

62. Tamtéž, Studie posuzovala soubor jednoduchých početních dovedností a vizuální percepcce.

63. Institut výzkumu a vývoje vzdělávání, Karlova univerzita, Fakulta pedagogická, Praha, 2014.

64. Romský vzdělávací fond/Roma Education Fund, *'Persistent Segregation of Roma in the Czech Education System (Dlouhotrvající segregace Romů v českém vzdělávacím systému)'*, Budapešť, 2008.

fyzickým postižením. Žáci, kteří ukončili povinnou školní docházku na škole pro děti s 'lehkým mentálním postižením'⁶⁵ měly obvykle omezené možnosti dalšího vzdělávání i zaměstnání, neboť výstupní vysvědčení z takové školy nebylo vnímáno jako plnohodnotný ekvivalent k výstupnímu vysvědčení z mainstreamové základní školy. Školský zákon z roku 2004 zavedl pro tyto školy nový název 'základní škola praktická' nebo praktická třída. Žáci na těchto nově definovaných základních školách praktických se však i nadále vzdělávají podle 'Přílohy k rámcovému vzdělávacímu programu upravující vzdělávání dětí s lehkým mentálním postižením'. Tento redukovaný vzdělávací program, který se vztahuje na devítiletou povinnou školní docházku, klade důraz na praktické aspekty vzdělávacích aktivit a žáci jsou ve srovnání s žáky běžných základních škol konfrontováni s omezenou škálou témat a předmětů. Tento dodatek vzdělávacího programu lze použít i pro žáky, kteří jsou integrováni do běžných tříd z důvodu určitých omezení vzdělávacích schopností identifikovaných učitelem.

1.6.2 V této Zvláštní zprávě o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a péče nazýváme školy/třídy pro děti s 'lehkým mentálním postižením' v souladu se stávající legislativou 'základními školami praktickými'. Touto změnou se česká vláda pokusila prokázat soulad s přelomovým rozhodnutím Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti ČR (2007). Velký senát Evropského soudu pro lidská práva rozhodl, že zařazení 18 romských dětí do zvláštních škol na Ostravsku v letech 1996 a 1999 bylo formou diskriminace těchto žáků ze strany České republiky. Evropská komise následně apelovala na Českou republiku a Slovensko a vyzvala je k přijetí opatření na zabránění další diskriminace romských dětí v oblasti vzdělávání (Devroye J. 2009). V reakci na rozhodnutí byla novelizována vyhláška 73/2005 Sb, jež umožňovala praktickým školám přijímat i děti, u nichž nebylo diagnostikováno 'mentální postižení'. Podle novely je však stále možné, aby základní školy praktické přijímaly žáky, kteří nebyli diagnostikováni jako 'mentálně postižení', na tak zvaný diagnostický pobyt a rovněž přijímaly žáky se sociálním a zdravotním znevýhodněním, kteří nebyli úspěšní na běžných základních školách. Kauza D. H. a ostatní proti ČR upozornila českou společnost na skutečnost, že u romských dětí je 27 krát větší pravděpodobnost, že budou umístěny do zvláštní školy než u dětí z většinové populace.⁶⁶ Situace se změnila v září 2014, kdy vstoupila v platnost další novela vyhlášky 73/2005 Sb. Poslední změna zrušila institut diagnostického pobytu, jakož i možnost umístění dětí se sociálním znevýhodněním a zdravotními problémy do škol pro děti s 'lehkým mentálním postižením'. Jelikož stávající legislativa nijak nedefinuje pojem 'škola pro děti s lehkým mentálním postižením', je sledování provádění novely vyhlášky v praxi velmi obtížné. Mnoho základních škol praktických se neprezentuje jako školy pro děti s 'lehkým mentálním postižením' a není tudíž zcela jasné, na které školy nejnovější novela vyhlášky dopadá a na které ne.

1.6.3 Česká školní inspekce ve své zprávě z roku 2010 uvádí, že 83% nových základních škol 'praktických' i nadále funguje jako 'skryté zvláštní školy'. Změna na praktické školy byl možná další pokus o zajištění souladu s rozsudkem v kauze DH z roku 2007. Neztrácejme ze zřetele, že 3,7% žáků dokončí povinnou školní docházku mimo hlavní vzdělávací proud, a to v základních školách praktických (dříve zvláštních). Avšak podíl žáků vzdělávaných mimo hlavní vzdělávací proud klesá, v roce 2004 to bylo ještě 4,7%.⁶⁷ Podle zprávy NESSE

65. Upozorňujeme, že autoři této Zvláštní zprávy o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a péče dávají tato slova do úvozovek (stejně tak i slovní spojení 'lehce mentálně zaostalý', 'mentálně postižený' a 'lehká mentální postižení'), protože se pravděpodobně jedná o zavedené nebo doslovné překlady ze starší legislativy. Používání těchto termínů je však považováno za nevhodné a mnoha Evropanům se takovéto označování jeví jako extrémně ofenzivní a pro dítě ponižující a není tudíž v souladu s moderním chápáním stavu těchto dětí a terminologií užívanou pro popis dětí se zvláštními vzdělávacími potřebami, Úmluvou OSN o právech dítěte a Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením (CRPD).

66. CAHRM, Ad Hoc komise odborníků na romské otázky, *Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Preschool Education of Roma Children in the Czech Republic (Tematická zpráva odborné skupiny o inkluzivním předškolním vzdělávání romských dětí v České republice)*, Rada Evropy, Štrasburk, 2015, str. 6.

67. Ročenka o vzdělávání 2004/2005–2013/2014.

z roku 2012 je Česká republika zemí s relativně vysokým podílem žáků, u nichž jsou diagnostikovány zvláštní vzdělávací potřeby. Česká republika má i relativně vysoký podíl žáků se zvláštními potřebami vzdělávanými mimo hlavní vzdělávací proud (třetí nejvyšší podíl po Německu a Belgii).⁶⁸ Česká republika také patří mezi země s nejvyšším počtem speciálních základních škol (nyní praktických) na 100 000 školou povinných žáků.⁶⁹ Výroční zpráva České školní inspekce za školní rok 2009/2010 zaměřená na problematiku umístování žáků do základních škol praktických ukazuje, že mnoho romských žáků bylo na tyto školy odkázáno pedagogicko-psychologickými poradnami, a to při absenci diagnózy 'mentální postižení' nebo jakékoliv jiné diagnózy stanovené zdravotnickým zařízením. Česká školní inspekce upozorňuje, že 35% romských žáků bylo klasifikováno jako 'mentálně postižení' a popsala tuto praxi jako diskriminační. Na tomto hodnocení je znepokojující především to, že, jak již ostatně uvádíme výše, Romové představují pouze přibližně 2,37% z celkového počtu obyvatel v České republice.

- 1.6.4 Studie vzdělávacích drah romských žáků odhaluje, že u romských dětí (ve srovnání s většinovými dětmi) je desetkrát větší pravděpodobnost umístění do škol (nebo tříd) mimo hlavní vzdělávací proud.⁷⁰ GAC poukazuje na skutečnost, že 40% romských dětí dokončí povinnou školní docházku v základních školách praktických, které jsou primárně určeny pro takzvané 'mentálně postižené' děti. Studie také ukázala, že pouze 30% romských chlapců a 50% romských dívek, kteří byli původně zapsaní do běžných základních škol, dokončilo studia ve stejné třídě, do které původně nastoupili. Tato data naznačují, že velmi významné procento romských žáků je v určité fázi vzdělávání převedeno do základních škol praktických. Od roku 2009/2010 provádí Česká školní inspekce pravidelný monitoring romských dětí ve školách, které poskytují vzdělání žákům s diagnostikovanými zvláštními vzdělávacími potřebami.⁷¹ Podle zprávy České školní inspekce zveřejněné v lednu 2015 bylo přibližně 32% dětí navštěvujících školy postupující podle vzdělávacích programů pro žáky s 'lehkým mentálním postižením' romského původu. Ve srovnání s počtem Romů v České republice je tento údaj velmi nepřiměřený. Procento žáků vzdělávaných podle běžných mainstreamových osnov se od školního roku 2013/2014 zvýšilo o 19% a podíl romských žáků vzdělávaných podle běžných mainstreamových osnov se rovněž zvýšilo, a to o 12%. Procento žáků vzdělávaných podle Přílohy k rámcovému vzdělávacímu programu upravující vzdělávání dětí s lehkým mentálním postižením se snížilo o 25%, zatímco procento romských žáků vzdělávaných podle redukováných osnov se snížilo pouze o 11%.⁷² Navzdory rozdílům jsou tyto statistiky mírně povzbudivé.
- 1.6.5 Sociálně znevýhodněným dětem je možné na poslední rok před zahájením povinné školní docházky při dovršení věku 6 let nabídnout předškolní přípravné třídy v mateřských školách, běžných základních školách a základních školách praktických. Jedna akademická studie ukázala, že v blízkosti sociálně 'vyločených lokalit' jsou předškolní přípravné třídy v běžných základních školách otevírány dvakrát častěji, než v ostatních lokalitách.⁷³ Skutečnost, že základní školy praktické vzdělávající děti podle redukováných vzdělávacích plánů mohou otevírat předškolní přípravné třídy, je předmětem kritiky nevládních organizací podporujících začleňování romských dětí do běžných základních škol. Odpůrci této praxe tvrdí, že když žáci docházejí na předškolní přípravné vzdělávání do těchto škol, obvykle nastupují k povinné školní docházce rovněž v základních školách praktických,

68. Dimitris Ballas a kol., *Mind the Gap – Educational Inequality Across EU Regions (Pozor propast – Vzdělanostní nerovnost napříč regiony EU)*, Síť odborníků na sociální vědy, vzdělávání a školení (NESSE), Evropská unie, 2012.

69. Tamtéž, str.99.

70. Tamtéž, GAC, 2009.

71. Pro účely tohoto sledování jsou Romové definováni jako osoby, které se považují za Romy, nebo jsou za ně považováni sousedy v místě bydliště. Do sledování byly zařazeny všechny školy, kterými prošel alespoň jeden žák s diagnostikovanými zvláštními vzdělávacími potřebami.

72. Tamtéž, Česká školní inspekce 2015.

73. Tamtéž, Gabal Analysis and Consulting. (GAC) 2009.

zatímco původním účelem přípravných tříd bylo připravit děti pro mainstreamové základní vzdělávání.

- 1.6.6 Mezi učiteli je stále velmi rozšířen názor, že mnoho romských dětí je na tom lépe v základních školách praktických.⁷⁴ Učitelé často sdílejí stereotypní názor, že romským žákům a jejich rodičům chybí kázeň a vzdělání není vysoko na jejich hodnotovém žebříčku. Základní školy praktické jsou také často vnímány některými romskými rodiči a dětmi jako lepší volba. Týká se to zejména těch, kteří si na vlastní kůži zažili negativní zkušenost na běžných základních školách. Romští rodiče uvádějí, že tradiční základní školy nejsou ani ochotny, ani schopny zabránit diskriminaci a šikaně romských dětí.⁷⁵
- 1.6.7 Odborná analýza údajů ze studie UNDP studie z roku 2011⁷⁶ ukázala na výrazné rozdíly mezi dospělými Romy a většinovou populací v dosaženém vzdělání a úspěšnosti studia.⁷⁷ Tato analýza potvrdila, že 15% romských žáků předčasně opustilo povinnou školní docházku, 10% dokončilo základní školu praktickou a 43% dokončilo mainstreamovou základní školu. Pouze 3% Romů dokončilo středoškolské vzdělávání zakončené maturitní zkouškou. Středoškolské vzdělání zakončené maturitou má 40% většinové populace a 11% z nich pokračuje na vysoké škole. Analýza rovněž prokázala, že dospělí Romové, kteří vychodili základní školy praktické, se na trhu práce uplatnili daleko méně, než dospělí Romové, kteří dokončili běžnou základní školu (23% ve srovnání s 47%). K podobným závěrům dojdeme i při srovnávání pracovních smluv. Zatímco Romové, kteří se vzdělávali v mainstreamových školách a kteří jsou aktivní na trhu práce, mají stejné pracovní smlouvy jako většinoví zaměstnanci, romští absolventi základních škol praktických budou s daleko větší pravděpodobností pracovat pouze na smlouvu na dobu určitou.

1.7 Nedostatek údajů o sociálně znevýhodněných a romských žácích a základních školách praktických

- 1.7.1 Školský zákon⁷⁸ termín 'romský žák' nepoužívá.⁷⁹ V zákoně se používá jiný termín, a to 'sociálně znevýhodněný žák'. Školský zákon nicméně neposkytuje žádnou doporučenou metodiku pro identifikaci takových žáků. Proto není prakticky možné analyzovat dopad různých charakteristik vzdělávacího systému v České republice a nově zaváděných opatření (např. v rámci projektů evropských strukturálních fondů) na Romy a sociálně znevýhodněné žáky. Není také možné objektivně posoudit, zda se situace romských žáků ve vzdělávacím systému České republiky zlepšila. Touto otázkou se však intenzivně zabývají různé mezinárodní organizace, které zkoumají situaci v České republice po vynesení rozsudku v kauze D. H. a ostatní proti České republice, v níž stěžovatelé poukazovali na diskriminaci romských dětí ve vzdělávacím systému.
- 1.7.2 Přistěhovalci a žáci s diagnostikovaným postižením jsou vedeni jako položky ve statistikách, ale jejich vzdělávání není systematicky sledováno. Kromě toho přejmenování zvláštních škol na základní školy praktické činí ze zvláštních škol kategorii neodlišitelnou od sumy ostatních statistických údajů (není možné rozlišovat mezi běžnými základními školami a praktickými základními školami, které vyučují podle standardních či podle redukovaných vzdělávacích programů). Nemůžeme proto systematicky studovat vzdělávací systém mimo mainstreamový proud a kvalifikovaně posoudit jeho kvalitu.

74. Amnesty International ČR: *Systematická diskriminace romských dětí ve školách*, Praha, 2015, str. 19.

75. Tamtéž, Amnesty International, Praha, 2015, str. 27.

76. 'Regional Roma Survey (Regionální výzkum Romů)', UNDP (Rozvojový program OSN), Světová banka, Evropská komise, 2011.

77. Median. 2015. Analýza determinantů pracovní aktivity obyvatel sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených oblastí.

78. Školský zákon 2004, poslední novelizace z roku 2009.

79. Existují nicméně výzkumy, které romské žáky vizuálně identifikují za účelem popisu specifík jejich vzdělávacích drah (včetně jejich koncentrace ve zvláštních/základních školách praktických). Tento proces identifikace se mezi odbornou veřejností v ČR setkal s negativní reakcí. Pro účely této zprávy odhadujeme podíl romského obyvatelstva v České republice na 2,37%.

1.8 Výběrové vzdělávání na prvních stupních základních škol a placené služby v rámci veřejného vzdělávání

- 1.8.1 Česká republika má dlouhou tradici vysoce diferencovaného vzdělávání. Diferenciaci ovlivňují nejenom rodiče, ale i školy. Vedle tříd s rozšířenou výukou určitého předmětu⁸⁰ se stále častěji nabízejí třídy pro nadané a talentované děti a třídy nabízející dvojjazyčné vzdělávání a výuku s pomocí nejnovějších informačních technologií. Tým autorů této studie dospěl k názoru, že veřejnost obecně vnímá kvalitu školy podle toho, do jaké míry dokáže přilákat motivované děti z motivovaných rodin a ne na základě schopnosti dané vzdělávací instituce poskytovat kvalitní vzdělání pro všechny děti bez ohledu na jejich etnický původ, schopnosti a prostředí, ve kterém vyrůstají. Ve vzdělávacím systému České republiky jsou školy financovány podle počtu žáků. Za posledních deseti let se počet školou povinných žáků snížil téměř o 20%, což představuje velký problém pro rozpočet téměř každé školy.⁸¹
- 1.8.2 Stále větší počet veřejných běžných základních škol nabízí doplňkové aktivity a bohatší rodiny si tak mohou připlatit za nadstandardní vzdělávací služby (například výuka angličtiny rodilými mluvčími nebo Montessori třídy s asistenty). Na některých veřejných školách nabízejících speciální programy musí děti projít přijímacími zkouškami. Tyto de facto výběrové školy a třídy nejsou v běžných školských statistikách dohledatelné a nevyčteme z nich ani rozsah nabídky placených služeb, diferenciací ve vzdělávání není totiž nijak sledována. Rozsah a důsledky existence výběrových škol a tříd v českém vzdělávacím systému nebyly nikdy systematicky analyzovány.
- 1.8.3 Studie CLoSE realizovaná v roce 2014 ukázala, že 63% rodičů dětí zařazených do posledního ročníku mateřské školy si školu, kam si přejí své dítě poslat na začátku následujícího školního roku, vybírá.⁸² To v horizontu pěti let představuje nárůst o téměř 20% let (v roce 2009 si školu pro své dítě vybíralo pouze 45% rodičů). Zdá se, že výběr školy ovlivňuje především stupeň vzdělání rodičů a velikost města či obce, kde žijí. Rodiče s vyšším vzděláním ve větších městech pro své děti školu vybírají častěji a jsou v tomto ohledu velmi svědomití – více než 50% rodičů navštíví alespoň jednu školu, třetina rodičů si vyžádá informace od personálu školy a ostatní se poptávají u rodičů již školou povinných dětí. Většina rodičů školu vybírá proto, aby zajistili svému dítěti příjemné a bezpečné prostředí⁸³, které bude reagovat na potřeby jejich dítěte. Podle dat z průzkumů rodiče nevěří, že vzdělávací systém v České republice automaticky zaručuje dobrou péči a příjemné prostředí. Asi 17% rodičů hledá pro dítě školu s náročnějšími osnovami (například s rozšířenou výukou cizích jazyků) nebo specifickou pedagogikou (Montessori). Data rovněž jasně ukazují, že tyto možnosti volby znevýhodňují děti z hůře ekonomicky nebo sociálně situovaných rodin, protože jejich rodiče mají obvykle omezenější výběr základních škol v okolí. Školy vybrané rodiči bez ohledu na vzdálenost od místa bydliště a náklady budou s větší pravděpodobností navštěvovány dětmi vzdělanějších rodičů. Děti hůře ekonomicky nebo sociálně situovaných a tím znevýhodněných rodičů s nižším vzděláním nemají jen omezený výběr kvalitní školy, jejich rodiče jim navíc nebudou schopni dostatečně pomoci s přípravou na výuku.⁸⁴

80. Které navštěvovalo 12% věkové skupiny (školní rok 2010/2011).

81. Česká statistická ročenka o vzdělávání 2013/2014. (<http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>) Evropská komise, *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe (Klíčové údaje o péči o děti a vzdělávání v raném věku)*, vydání 2014, Eurydice and Eurostat Report, 2014, str.

82. CLoSE Longitudální studie o vzdělávání v České republice, jaro 2014.

83. Rodiče měli seřadit charakteristiky škol pro účely výběru školy pro své děti. Silně preferovali spokojenost dětí před akademickým úspěchem.

84. Institut výzkumu a vývoje vzdělávání, Karlova univerzita, Fakulta pedagogická, Praha, 2014.

1.9 Segregace v mainstreamových základních školách

- 1.9.1 Jedním z aspektů rostoucí diferenciací předškolního a povinného vzdělávání je rostoucí etnická segregace v hlavním vzdělávacím proudu. Romské děti jsou často vzdělávány v oddělených školách, přístavbách hlavní školní budovy nebo oddělených třídách. Diskriminační praktiky vedoucí k vytváření etnicky segregovaných škol a tříd jsou následující: školy umísťují žáky do oddělených tříd, ředitelé škol odmítají zapsat romské děti, školy nejsou schopny řešit předpojaté postoje a chování, jimž čelí romské děti navštěvující běžné základní školy a státní správa a samospráva nejsou schopny realizovat dostatečná opatření na řešení problému etnické segregace. Je třeba větší aktivity vlády a místních orgánů, a to především v kontextu sledování a prosazování souladu s legislativou upravující rovná práva všech dětí. Je třeba se více věnovat problematice dělení českých škol na 'romské' a 'neromské'.⁸⁵
- 1.9.2 Často se předpokládá, že segregované vzdělávání je de facto důsledkem segregace v bydlení. Ale často tomu tak není. Umísťování žáků do škol se děje v souladu se spádovými oblastmi a každá škola má svou určenou oblast. Spádovost je pro školy obecně závazná, ale rodiče se mohou rozhodnout pro jakoukoli jinou školu dle svého výběru a školy mají právo přijímat žáky s bydlištěm mimo jejich spádové oblasti. Školy ve stejné nebo sousedící spádové oblasti se často výrazně liší v podílu zapsaných romských žáků.
- 1.9.3 Rodičovská volba se zdá být klíčovou hnací silou segregovaného vzdělávání. Drtivá většina neromských rodičů hledá školu bez Romů nebo s nízkým počtem romských žáků. Když se počet takových žáků zvýší, své děti raději z dané školy vezmou. Mnoho romských rodičů naopak raději posílá své děti do takzvaných 'romských škol' (školy s většinovým podílem romských žáků). Očekávají, a často mají i takovou zkušenost, že jejich dětem bude věnována větší individuální pozornost a postoje a chování učitelů, spolužáků a neromských rodičů nebudou tak zaujaté. Mnoho škol tuto segregaci podporuje.

1.10 Možnosti včasné péče pro děti s postižením a včasné intervence pro sociálně znevýhodněné děti a jejich rodiny v České republice

- 1.10.1 V České republice je pojem *raná péče* primárně spojen s poskytováním komplexní odborné péče dětem se zdravotním postižením a jejich rodinám. Tato služba, ve smyslu zákona č 108/2006 Sb, o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zahrnuje služby pro rodiny pečující o děti se zdravotním postižením. „*Raná péče je terénní služba, popřípadě doplněná ambulantní formou služby, služba poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivého zdravotního stavu. Služba je zaměřena na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby.*“ (zákon č 108/2006 Sb., článek 54 (1))
- 1.10.2 V České republice ranou péči zajišťují především nevládní organizace, z nichž některé spadají pod zastřešující organizaci známou jako Společnost pro ranou péči, působící v Praze, Brně, Olomouci, Českých Budějovicích a Ostravě. Registr poskytovatelů sociálních služeb spravovaný Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky uváděl v roce 2014 celkem 45 poskytovatelů sociálních služeb s registrovanými službami včasné péče. Z těchto 45 poskytovatelů byl například v Karlovarském kraji pouze jeden poskytovatel včasné intervence se zaměřením na rodiny s dětmi s 'mentálním a kombinovaným postižením'. Pro rodiny s dětmi s poruchou autistického spektra (PAS) je přístup ke službám včasné intervence těžký. Průzkum u 229 rodin autistických dětí odhalil, že ani jedna z dotázaných rodin neměla možnost od poskytovatele včasné péče čerpat poradenství do

85. Amnesty International ČR: *Systematická diskriminace romských dětí ve školách*, Praha, 2015.

začátků ani následnou podporu poté, co u dítěte odborníci vyslovili podezření na poruchu autistického spektra.⁸⁶

- 1.10.3 Vzdělávací aktivity pro sociálně znevýhodněné děti do 3 let věku nejsou právně zakotveny ani ve vyhláškách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, ani v příslušných instrumentech Ministerstva práce a sociálních věcí. Stávající služby včasné péče nepokrývají potřeby všech dětí se sociálním znevýhodněním, neboť kapacity nevládního sektoru v porovnání se skutečnou potřebou takových služeb v České republice jsou nedostatečné.
- 1.10.4 Včasná péče a její definice v textu zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách nezahrnuje podporu pro děti, které mají zvláštní potřeby v důsledku sociálního znevýhodnění. Definice cílové skupiny v zákoně o sociálních službách výrazně snižuje možnost poskytovatelů péče použít finanční prostředky ze státního rozpočtu na zajištění potřebných služeb pro rodiny dětí, jejichž vývoj je v ohrožení právě v důsledku sociálního znevýhodnění.
- 1.10.5 Včasná péče není zakotvena ani ve školském zákoně z roku 2004 a jeho prováděcích předpisech. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky ve svých koncepčních dokumentech používá termín 'včasná péče' v kontextu intervenčních programů zaměřených na rozvoj sociálně znevýhodněných dětí ve věku od 3 let do 6 let, kdy zahajují povinnou školní docházku. Programy jsou poskytovány dětem v této věkové kategorii, které nechodí do mateřské školy.
- 1.10.6 Pro připravenost dítěte na školu je nejdůležitější úloha školy, učitelů i nepedagogických pracovníků. Školy vycházejí (pokud jde o obsah výuky, pedagogickou praxi, kulturu vzdělávání) z předpokladu, že rodiče budou poskytovat dětem veškerou nezbytnou podporu pro jejich školní rozvoj. Některé školy a školky mohou mít problémy s rozmanitostí studentů a případným řešením jejich individuálních vzdělávacích potřeb. Speciální školství je striktně odděleno od hlavního proudu vzdělávání, ale přitom speciální pedagogové jsou pravděpodobně jediní, kdo je schopen profesionálně pracovat s dětmi se zvláštními vzdělávacími potřebami.
- 1.10.7 Prostřednictvím grantového programu na podporu integrace romské komunity poskytuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy finanční podporu poskytovatelům včasné péče sociálně znevýhodněným dětem ve věku od 3 let. Tento dotační program se vztahuje rovněž na podporu předškolního vzdělávání poskytovaného převážně nevládními organizacemi. Omezený objem finančních prostředků z tohoto programu bohužel neumožňuje celostátní rozšíření těchto zásadních služeb.
- 1.10.8 V roce 2008 schválila vláda České republiky Zprávu vlády o realizaci Koncepce (projektu) včasné péče o děti ze 'sociálně a kulturně znevýhodňujícího prostředí' v oblasti vzdělávání za období 2005–2007⁸⁷, včetně její aktualizace – Návrhu akčního plánu realizace Koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí. Tento akční plán předkládá konkrétní úkoly, které jsou dále rozpracovány do konkrétních akcí s časovým harmonogramem. Cílem plánu je zavést prvek včasné péče o děti ze sociálně znevýhodněného prostředí do formálního vzdělávacího systému v České republice. V době psaní této zvláštní zprávy nebyla však opatření stanovená v akčním plánu ještě prováděna.

86. Současná praxe není v souladu s Článkem 25 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (CRPD), ratifikovanou ČR v roce 2009.

87. Autoři dávají termín 'sociokulturní znevýhodnění' do uvozovek, protože definuje kulturu odlišné skupiny ponižujícím způsobem a neměl by se používat.

1.10.9 Zvýšení dostupnosti a kvality předškolního vzdělávání a včasné péče je jednou z priorit Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020, schválené vládou České republiky dne 9. července 2014. Tato strategie zahrnuje i následující prohlášení na podporu včasné péče: *“...zejména v případě dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí má kvalifikovaná výchova a vzdělávání dětí od velmi včasného věku velký potenciál eliminovat některá znevýhodnění, která si přinášejí z rodiny, a zvýšit jejich vzdělávací šance. Naléhavým úkolem pro následující období, jehož řešení si vyžádá meziresortní koordinaci, je proto zajistit systémové řešení péče a vzdělávání pro děti od nejranějšího věku.”* (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014).

KAPITOLA 2.

Romské děti v systému předškolního vzdělávání

2.1 Sociální kontext prostředí

2.1.1 V České republice žije přibližně 95 000 až 115 000 lidí v oblastech definovaných jako 'sociálně vyloučené lokality'.⁸⁸ Sociálně vyloučené prostředí je typicky charakterizováno kombinací materiálního nedostatku (související s nízkými příjmy), omezeného přístupu k veřejným a soukromým službám (včetně školek), špatného zdraví, nevyhovujícího bydlení a nedostatečné infrastruktury.⁸⁹ Celostátní výzkum sociálně vyloučených romských komunit provedený společností Gabal Analysis and Consulting (GAC) ukázal, že v roce 2015 bylo takových lokalit 600, zatímco v roce 2006 jich bylo pouhých 300.⁹⁰ Mezi největší problémy související se sociálně vyloučenými lokalitami patří nízká kvalita bydlení, přelidněné domácnosti, nedostatečná právní ochrana obyvatel a nedostatek pracovních míst a veřejných služeb. I když v poslední době roste i počet neromských obyvatel takových lokalit, většina jejich obyvatelstva (přibližně 87%) jsou Romové. Sociálně vyloučené lokality se nejvíce vyskytují v určitých regionech a určitých částech aglomerací, zvláště těch, které ostatní obyvatelstvo z různých důvodů nepovažuje za vhodné k bydlení.

2.1.2 V posledních letech se vyskytly opakované případy řetězené migrace, kdy se lidé, hlavně v důsledku zadlužení, stěhují z jednoho nevyhovujícího ubytování do dalšího.⁹¹ Podle sociálních pracovníků z nevládních organizací, kontaktovaných v rámci výroční zprávy o stavu romské menšiny, představuje nedobrovolné stěhování rodiny z normálního bytu do ubytovny vážnou změnu rodinné situace. Takové rodiny většinou nastoupí cestu od soběstačnosti k totální závislosti.⁹²

88. V kontextu České republiky je koncept sociálního vyloučení jasně patrný jak v analytickém, tak v praktickém přístupu k chudobě. Studie z ČR odhalují určité specifické charakteristiky. Definice sociálního vyloučení je primárně založena na materiální a prostorové dimenzi. Sociálně vyloučená lokalita je tedy zanedbaná lokalita. Kromě materiální a prostorové dimenze obsahují definice i symbolickou dimenzi. Sociálně vyloučené lokality jsou považovány za 'romské lokality' (75 procent z nich je většinově romských). Sociálně vyloučená lokalita, případně lokalita ohrožená sociálním vyloučením, je v českém kontextu definována jako lokalita s koncentrací osob, žijících v neadekvátních podmínkách (indikovaných počtem příjemců sociálních dávek) a obývajících fyzicky nebo symbolicky ohraničený prostor (indikovaný externí identifikací) – viz GAC 2015.

89. Burchardt, T., Le Grand, J. a Piachaud, D. v práci J. Hills, J. Le Grand a D. Piachaud (ed.) *Degrees of Exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure, Understanding Social Exclusion (Stupně vyloučení: Vývoj dynamického a multidimenzionálního měření pro porozumění sociálnímu vyloučení)*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

Atkinson, A.B., Cantillon, B., Marlier, E., a Nolan, B., *Social Indicators: The EU and Social Inclusion (Sociální indikátory: EU a sociální začleňování)*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

90. GAC, Mapping survey of socially excluded localities, 2015, Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR, http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analiza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

91. Demografické informační centrum 2011; Dvořáková, Klusáčková, Klusáček 2012; SPOT 2013.

92. Úřad vlády. 2012. *Zpráva o situaci romské menšiny*. Praha: Úřad vlády

- 2.1.3 Podle Zprávy o ubytovnách na Ostravsku z roku 2013 žijí některé rodiny v takových zařízeních dlouhou dobu, mnohdy i několik let.⁹³ Většina z obyvatel nemá vlastní sociální zařízení (koupelny, toalety) ani kuchyně. Rodiny si často stěžují na nedostatečnou dodávku elektřiny a vody. Dětská hřiště nebo herny pro děti jsou spíše výjimkou. Většina ubytoven je z hlediska hygienických podmínek nevhodná pro bydlení. Podle studie Evropské unie citované v úvodu mají materiální podmínky podstatný vliv na rozvoj kognitivních schopností dítěte (vyšší úmrtnost, psychosociální stres a kognitivně deprivované prostředí, ve kterém děti nemají bezpečný a čistý prostor pro hry a společné aktivity s rodiči a sourozenci).⁹⁴
- 2.1.4 V souvislosti s rolí včasné intervence je také důležité poznamenat odlišný jazyk a vyjadřování v komunitách žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Děti z takovýchto lokalit začínají povinnou školní docházku s omezenou znalostí českého jazyka. Mnohé romské rodiny v těchto lokalitách i jinde v České republice mluví romsky. V komunikaci s neromským obyvatelstvem se však romština nepoužívá. Znalost a používání češtiny romskými dětmi je ve srovnání s dětmi z většinové populace obvykle omezená, zvláště na lexikálně-sémantické a pragmatické úrovni. Deficity na lexikálně-sémantické, morfologicko-syntaktické a pragmatické úrovni mají vyšší vliv na úspěšnou adopci vzdělávacích dovedností, než více patrné nedostatky na úrovni fonetické a fonologické. Studie posuzující výsledky logopedických vyšetření šestiletých dětí ukázala, že u 89.8% sociálně znevýhodněných dětí ve zkoumaném vzorku byla diagnostikována omezená schopnost komunikace.⁹⁵ Děti v takové situaci obvykle trpí sociální izolací, ale při komunikaci ve svém rodném jazyce mohou být sebevědomé.
- 2.1.5 Děti, vyrůstající v prostředí, které není sociálně znevýhodněno, se setkávají s různými stimuly a mají již od včasného dětství různé sociální zkušenosti. Již během prvních let života se spolu s rodiči a blízkými věnují aktivitám zaměřeným na rozvoj motorických schopností nebo dokonce výuku cizích jazyků. Mají také obvykle dostatek hraček a knih a dospělí jim věnují pozornost. Mohou také mít více příležitostí k seznámení s vrstevníky a průzkumu různých sociálních i fyzických prostředí.
- 2.1.6 Pro děti ze sociálně vyloučených oblastí je jejich prostředí často jediným, které v předškolním věku znají. Mnohé z těchto dětí nemají před zahájením povinné školní docházky možnost rozvíjet své schopnosti pomocí vzdělávacích hraček, knížek a výtvarných potřeb.
- 2.1.7 Bez potřebné podpory takové děti začínají školní docházku s jinými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi, než jejich vrstevníci z většinové společnosti. Rozdíly jsou patrné téměř ve všech oblastech (v sociálních a komunikačních schopnostech, všeobecných znalostech, v chování i ve schopnosti číst a počítat). Důsledkem těchto rozdílů je zvýšené nebezpečí neúspěchu ve škole a následné opuštění procesu formálního vzdělávání.
- 2.1.8 Některé ze současných sociálně vyloučených lokalit se zformovaly v oblastech, kde byla početná romská populace již před rokem 1989. Většina z nich ale před rokem 1990 neexistovala a jsou důsledkem transformace z postkomunistické na tržní ekonomiku. V tomto období mnoho Romů ztratilo práci a příjmy. Fakt, že Romové byli ekonomickou restrukturalizací zasaženi disproportčně a ocitli se postupně v izolaci, je dostatečně dokumentován.⁹⁶ Odborníci odhadují, že nezaměstnanost v sociálně vyloučených

93. Vzájemné soužití 2013. Zpráva o ubytovnách na Ostravsku. Ostrava: Vzájemné soužití, o. p. s.

94. Evropská unie, *EU Recommendation on Investing in Children (Doporučení EU k investicím do dětí)*, 2013, str.1. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN>

95. Tomická, V. 2012. *Narušená komunikační schopnost a čtenářská gramotnost*. Pedagogika, 2012, No. 1–2, st. 178–189.

96. Guy, W. *The Czech Lands and Slovakia: Another false dawn? (Česko a Slovensko: Další falešný úsvit?)*; in W. Guy (ed.), *Between past and future: The Roma of Central and Eastern Europe (Mezi minulostí a budoucností: Romové ve Střední a Východní Evropě)*, University of Hertfordshire Press, Hatfield, 2001.

lokality se pohybuje mezi 65% a 90%.⁹⁷ Dlouhodobé vyloučení z pracovního trhu často vede ke změnám v životním stylu, což souvisí i s radikálním snížením rodinných příjmů a nuceným stěhováním.

- 2.1.9 Komunistický tlak na Romy, který je nutil do práce na nekvalifikovaných pozicích, a dlouhodobé vyloučení z pracovního trhu po roce 1989 vedly k dnešní situaci, kdy osm z deseti osob v produktivním věku v sociálně vyloučených romských lokalitách nemá vyšší vzdělání, než základní.⁹⁸ Kromě toho se vzdělávací příležitosti pro romské děti za poslední dekádu nezlepšují. Studie Světové banky z roku 2008 ukázala, že více než polovina (54%) synů, jejichž otcové mají vyšší než základní vzdělání, dosáhne nižšího vzdělání než jejich rodiče.
- 2.1.10 Komparativní analýza vzdělávacích cest romských a neromských žáků ukázala, že docházka do školky ovlivňuje dosažené vzdělání sociálně vyloučených dětí.⁹⁹ Děti, které školky navštěvovaly, byly ve vzdělávání mnohem úspěšnější.
- 2.1.11 Na základě výsledků průzkumu romské populace Roma Survey a dalších výzkumů se tato kapitola zaměřuje na určení současné úrovně participace romských žáků na předškolním vzdělávání, na faktory, které ji ovlivňují a na důsledky účasti na předškolním vzdělávání v začátcích povinné školní docházky.¹⁰⁰ Výsledky také berou v potaz širší sociální a materiální podmínky života v sociálním vyloučení.
- 2.1.12 Výše citovaná studie společnosti GAC porovnávající vzdělanostní dráhy romských a neromských žáků ukazuje, že na úspěchy žáků v povinné docházce má větší vliv docházka do školky, než přípravné třídy před nástupem do školy. Jak jsme již zmínili, tyto přípravné třídy pomáhají sociálně vyloučeným dětem vyrovnat se se zátěží v prvním roce školní docházky, ale jejich vliv na další roky základního vzdělání se vytrácí. Tyto přípravné třídy jsou také často nabízeny v základních školách praktických, zaměřených na žáky se zvláštními vzdělávacími potřebami, nebo na prvních stupních státních základních škol v sociálně vyloučených lokalitách, často s většinou romských žáků. Tento kontext značně omezuje jejich inkluzivní podstatu. Přípravné třídy jsou součástí specifických opatření, namířených na zmírnění znevýhodnění sociálně vyloučených žáků v základním školství. Navštěvují je pouze nejstarší věkové skupiny v předškolním věku a jejich efekt je tedy omezen na období jednoho školního roku.

2.2 Sociální vyloučení a předškolní vzdělávání

- 2.2.1 Sociálně vyloučené děti vyrůstají ve více stresujícím prostředí a jejich domovy jsou často méně vybavené na přípravu dětí na povinnou školní docházku od šesti let věku. V rámci jedné studie bylo zjištěno, že domácnosti rodin ze sociálně vyloučených lokalit obsahují ve srovnání s domácnostmi většinové populace méně knih a vzdělávacích hraček.¹⁰¹ Děti z takových rodin se také méně často dostanou na výlety, do ZOO, do muzea.¹⁰²

97. Dr. Ivan Gabal (Gabal, Analysis & Consulting) Ing. Petr Víšek (Socioklub) a kolektiv, *Základy strategie pro boj se sociálním vyloučením – Základy formulace a implementace integrační politiky pro obyvatele vyloučených lokalit v ČR a jejich sociální a ekonomická struktura*, Praha 2010.

98. 'Czech Republic: Improving Employment Chances of Roma. (Česká republika: Zlepšování zaměstnanosti Romů)', Světová banka, 2008.

99. GAC, *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí sociálně vyloučených romských lokalit*. Praha, MŠMT.

100. UNDP (Rozvojový program OSN), Světová banka, Evropská komise, Regional Roma Survey (Regionální výzkum Romů), 2011.

101. Larson, R. W. a Verma, S., *How Children and adolescents spend time across the world: Work, play and developmental opportunities (Jak tráví svůj čas děti a adolescenti v různých částech světa: Práce, zábava a rozvojové příležitosti)*, Psychological Bulletin, 152, 1999.

102. Bradley, R. H., R. F. Corwyn, H. McAdoo, O. Coll. *The home environments of children in the United States: Part I. Variations by age, ethnicity, and poverty status (Domácí prostředí dětí v USA: Část I. Rozdíly podle věku, etnicity a chudoby)* 2001 Child Development, 72, 1844–1867. Bradley, R., R. Corwyn. Socioeconomic Status and Child Development (Socioekonomický status a rozvoj dítěte). 2002 Annual Review of Psychology. 53. 371–99.

- 2.2.2 Byla také prokázána důležitost délky předškolního vzdělávání. Studie, provedená v roce 2004 ve Spojeném království, ukázala, že děti, které začaly předškolní zařízení navštěvovat před dosažením tří let věku, vykazovaly lepší pokrok než děti, které se do předškolního vzdělání zapojily později.¹⁰³ Autoři studie také dokázali, že návštěva předškolního zařízení a získání dovedností nutných pro úspěšné zahájení povinné školní docházky mají pozitivní vliv i na domácí prostředí dětí ze sociálně vyloučeného prostředí.
- 2.2.3 Hodnocení britského programu Sure Start,¹⁰⁴ který se zaměřuje na předškolní vzdělávání a péči o děti, naznačuje, že dobře formulovaný program včasné péče může mít pozitivní vliv na domácí prostředí zúčastněných dětí.¹⁰⁵ To však vyžaduje vysoce kvalifikovanou péči, poskytovanou profesionálním personálem se znalostmi o rozvoji dítěte a důležitosti účasti a kompetence rodičů.¹⁰⁶
- 2.2.4 V praxi se inkluzivní politika obvykle zaměřuje na kognitivní obohacování toho, co se dítě naučí v domácím prostředí, které často skrývá strukturální dopad materiální deprivace rodiny a chudého a někdy i ohrožujícího externího prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Děti ze sociálně vyloučených domácností mají větší pravděpodobnost, že se stanou svědky násilí nebo zločinu.¹⁰⁷ V případě městského sociálního vyloučení vyrůstají děti často v poškozeném prostředí¹⁰⁸ a ve špatně vybavených a přeplněných obydlích.¹⁰⁹ Toxické prostředí, absence elektřiny, špatná nebo neexistující kanalizace, nekvalitní pitná voda, znečištěné ovzduší, nebezpečné odpady a hluk vedou k častějším zdravotním potížím dětí a v důsledku stresu i k problémům v kognitivním vývoji.¹¹⁰ Úmrtnost a mentální problémy jsou v oblastech s nekvalitním bydlením také časté.¹¹¹

103. Sammons, P., *Does preschool make a difference? (Má předškolní vzdělávání význam?)*, 2010, v K. Sylva, E. Melhuish, P. Sammons, I. Siraj-Blatchford, B. Taggart (Eds.) *Early Childhood Matters. Evidence from the Effective Preschool and Primary Education Project (Na raném dětství záleží: důkazy z projektu efektivního předškolního a základního vzdělávání)*. Londýn: Routledge, str. 92–113.
104. Sure Start je britský vládní program, představený v roce 1998, který se snaží dát dětem ze sociálně vyloučených oblastí nejlepší možný start do života pomocí rané péče, předškolního vzdělávání, komplexní sociální a zdravotní podpory rodin a komunitních služeb.
105. Melhuish, E., J. Belsky, K. MacPherson, A. Cullis, *The Quality of Group Childcare Setting Used by 3–4 Year Old Children in Sure Start Local Program Areas, and the Relationship with Child Outcomes (Kvalita skupinového prostředí pro děti ve věku 3–4 roky v rámci programu Sure Start a vliv na výsledky dětí v pozdějším věku)*, Nottingham, Department for Education publication 2010.
106. Eisenstadt, N., *Providing a Sure Start: How Government discovered early childhood (Jistý start: Jak stát objevil rané dětství)*. Bristol: Policy Press, 2011.
107. Brody, G. H., X. Ge, R. D. Conger, F. Gibbons, V. Murry, M. Gerrard, R. Simons, 2001, The influence of neighborhood disadvantage, collective socialization, and parenting on African American children's affiliation with deviant peers (*Vliv znevýhodněných čtvrtí, kolektivní socializace a rodičovské péče na afilii afroamerických dětí s deviantními vrstevníky*). *Child Development*, str. 72, 1231–1246.
- Sampson, R., S. Raudenbush, F. Earls. *Neighbourhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy (Městské čtvrti a násilná trestná činnost: Víceúrovňová studie kolektivní efektivity)*, 1997. *Science*, str. 277, 918–924.
- Sinclair, J., G. Pettit, A. Harrist, K. Dodge, J. Bates, *Encounters with aggressive peers in early childhood: Frequency, age differences, and correlates of risk for behaviour problems (Setkávání s agresivními vrstevníky během raného dětství)*, 1994. *International Journal of Behavioural Development*, str. 17, 675–696.
108. Bullard, R. D., B. Wright. *Environmental justice for all: Current perspectives on health and research needs (Environmentální spravedlnost pro všechny: Současný pohled na zdraví a potřeby výzkumu)*, Toxicology and Industrial Health, 1993, str. , –. 9, 821–841.
- Moses, M., E. Johnson, W. Anger, V. Burse, S. Horstman, R. Jackson, *Environmental equity and pesticide exposure (Environmentální rovnost a vystavení pesticidům)*, Toxicology and Industrial Health, str. 1939, 913–959.
- Haines, M. M., S. A. Stansfeld, J. Head, R. F. S. Job, *Multilevel modelling of aircraft noise on performance tests in schools around Heathrow Airport London (Víceúrovňový model vlivu hlukového zatížení od letecké dopravy na výkon testovaných žáků ve školách v okolí letiště Heathrow)*, *International Journal of Epidemiology and Community Health*, 2002, str. , –. 56, 139–144.
109. Federman, M., T. Garner, K. Short, W. Cutter, D. Levine, D. McGough, M. McMillen, *What does it mean to be poor in America? (Co znamená být chudý v Americe)* *Monthly Labour Review*, květen 1996, str. 3–17.
- Gielen, A. C., M. Wilson, R. Faden, L. Wissow, J. Harvilchuck, *In-home injury prevention practices for infants and toddlers: The role of parental beliefs, barriers, and housing quality (Prevence domácích zranění dětí a batolat: role názorů rodičů, překážky a kvalita bydlení)*, *Health Education Quarterly*, 1995, str. , –. 22, 85–95.
- Sanger, L. J., C. Stocking, *Safety practices and living conditions of low income urban families (Bezpečnost a životní podmínky nízkopříjmových městských rodin)*, *Pediatrics*, 1991, str. , –. 88, 1112–1118.
- Sharp, G. B., M. Carter. *Prevalence of smoke detectors and safe tap-water temperatures among welfare recipients in Memphis, Tennessee (Výskyt hlásičů kouře a bezpečné teploty vody mezi příjemci sociálních dávek v Memphisu)*, *Journal of Community Health*, 1992, str. , –. 17, 351–365.
110. Holgate, S., J. Samet, H. Koren, R. Maynard, *Air pollution and health (Znečištění ovzduší a zdraví)*, New York: Academic Press 1999.
- Riley, E., C. Vorhees (Eds.). *Handbook of behavioural teratology* New York (Příručka behaviorální teratologie) Plenum Press, 1991.
- Evans, G. W. In A. Baum, T. Revenson, J. E. Singer (Ed.), *Environmental stress and health (Environmentální stres a zdraví)*, *Handbook of health psychology*. Mahwah, NJ: Erlbaum 2001, str. 365–385.
111. Evans, G. W., N. M. Wells, A. Moch, A. *Housing and mental health: A review of the evidence and a methodological and conceptual critique (Bydlení a mentální zdraví: Přehled důkazů a metodologická a konceptuální kritika)*, *Journal of Social Issues*, 2003, str. , –. 59, 475–500.

- 2.2.5 Sociálně vyloučené prostředí nebo prostředí ohrožené sociálním vyloučením značně omezují možnost sociální integrace dětí i dospělých do mainstreamové společnosti. Izolace sociálně vyloučených oblastí omezuje zvláště možnost vytvářet sociální kontakty mezi obyvateli takových oblastí a ostatní místní populací – jejich spolupráci, sdílení hodnot, předávání informací a zkušeností a získávání nových sociálních dovedností.
- 2.2.6 Okolnosti, v nichž vyrůstají romské děti v takových oblastech, jsou ještě ztěžovány neustále přítomnou hrozbou rasově motivovaného násilí a častými projevy organizované rasové nenávisti spolu s diskriminací na základě předsudků na straně veřejné správy, a to včetně některých školek a škol.¹¹²

2.3 Docházka do předškolních vzdělávacích zařízení

- 2.3.1 Výzkum Roma Survey potvrdil rozdíly v docházce do předškolních zařízení mezi romskými a neromskými dětmi. Pouze 28% romských dětí ve věku 3–6 let docházelo do předškolní instituce (celkem pouze 48% romských dětí na základních školách má předchozí zkušenost s předškolním vzděláváním), a to ve srovnání s 64% ve stejné věkové skupině u neromských dětí. Předškolními zařízeními byly nejčastěji státní školky. Tyto procentuální hodnoty odpovídají závěrům předchozích průzkumů.¹¹³ Podle poznatků z Analýzy sociálně vyloučených lokalit v České republice (2015) je v sociálně vyloučených lokalitách participace v předškolních zařízeních velmi kolísavá a pohybuje se od 10% do 100% dětí v určitých populačních ročnících. Participace v lokalitách s nižší nezaměstnaností je logicky vyšší.
- 2.3.2 V docházce romských dětí do předškolních vzdělávacích zařízení jsou velké rozdíly, v městských oblastech je vyšší (33%) a ve venkovských oblastech nízká (17%). Tyto poznatky jsou zvláště relevantní s ohledem na měnící se charakter sociálního vyloučení v České republice. Lidé přinucení žít v sociálně vyloučených lokalitách se častěji stěhují do vzdálených vesnic s omezenou infrastrukturou. Sociální vyloučení v České republice tak přestalo mít převážně městský charakter.¹¹⁴ Venkovské oblasti jsou mimo jiné charakterizovány velmi omezeným přístupem k sociálním službám a službám neziskových organizací věnujících se podpoře sociálně znevýhodněných dětí a jejich účasti na základním vzdělávání.
- 2.3.3 S výjimkou odlehlých venkovských oblastí se zdá, že velkou roli v participaci sociálně vyloučených Romů na předškolním vzdělávání dětí hraje blízkost vhodných školek. Je také zajímavé, že 60% romských rodičů posílá své děti do školek mimo sociálně vyloučené lokality, ve kterých žijí, protože tam mají příležitost seznámit se s vrstevníky z většinové společnosti. Více než polovina romských dětí účastníků se předškolního vzdělávání tak chodila do školek s menšinou romských žáků. Naproti tomu 14% z nich chodilo do předškolních zařízení, kde tvořily většinu, a 28% z nich chodila do školek se stejným podílem romských a neromských žáků. Tyto poznatky částečně potvrzují předpoklady o tom, že předškolní vzdělávání plní důležitou roli inkluzivního nástroje, i když takový předpoklad nelze automaticky uplatnit na všechny školky.

112. Amnesty International ČR: *Systematická diskriminace romských dětí ve školách*, Praha, 2015.

113. GAC. *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*, Praha, 2010, Ministerstvo školství.

114. Úřad vlády, *Zpráva o situaci romské menšiny*, 2012. Praha: Úřad vlády

2.4 Ekonomické důvody

- 2.4.1 Pro sociálně vyloučené romské rodiny hraje důležitou roli i finanční aspekt účasti na předškolním vzdělávání. Toto omezení ale nezmiňují téměř žádné neromské rodiny.¹¹⁵ Finanční aspekty jsou tedy podstatně důležitější pro romské rodiny, než pro jejich majoritní protějšky žijící v blízkosti sociálně vyloučených lokalit. Za určitých podmínek lze poplatky za školky na žádost odpustit (rozhodnutí o takových žádostech je založeno na příjmu rodiny a průzkumu majetkových poměrů). Poplatky za docházku do školky se nejčastěji pohybují v rozmezí 300 až 600 Kč za měsíc a jejich konkrétní výše je na rozhodnutí ředitele školky. Největším výdajem jsou však náklady na stravování dětí ve školce. Celkem 88% romských rodičů, jejichž děti navštěvují předškolní zařízení, platí i za jejich stravu, nejčastěji 500 až 600 Kč za měsíc. Náklady na dopravu jsou pro většinu rodičů zanedbatelné. Celkem 92% romských dětí navštěvujících školky do nich dochází pěšky bez jakýchkoli nároků na dopravu a související náklady. Většina romských rodičů (80%) uvedla, že docházka jejich dětí do školky pro ně neznamená zvýšené náklady na knihy a psací potřeby (které nejsou ve školkách zpravidla vyžadovány) a pokud uvedli, že investují do vybavení dětí, bylo to pouze do výše přibližně 150 Kč za rok. Celkem 23% romských rodičů uvedlo, že jedinými náklady navíc v souvislosti s docházkou do školky jsou náklady na oblečení, a to obvykle 500 Kč za rok.
- 2.4.2 Ekonomické důvody jsou jedním z argumentů, které někteří rodiče uvádějí jako důvod pro nezapsání dětí do školky. Celkem 48% rodičů by své dítě do školky (mezi 3 a 5 lety věku) určitě poslalo, pokud by byla školka zdarma. Dalších 25% by se nad touto možností alespoň zamyslelo. Celkem 24% rodičů by své děti do školky určitě poslalo, pokud by bylo zdarma zajištěno jejich stravování a 24% rodičů by přehodnotilo své rozhodnutí o zápisu dětí do školky, pokud by bylo stravování k dispozici zdarma.¹¹⁶ Bezplatná doprava dětí do školky je uváděna jako důležitý faktor u té třetiny romských rodičů, která své děti do školky neposílá. Logicky to platí zvláště pro ty, kdo žijí v odlehlých oblastech s nedostatečnou nabídkou veřejné dopravy.

2.5 Kapacita předškolních zařízení

- 2.5.1 Přípravenost předškolních zařízení na přijímání dětí ze znevýhodněných prostředí je také důležitým aspektem. V jednom výzkumu se ukázalo, že jednotlivé regiony České republiky se značně liší v počtech dětí se zvláštními vzdělávacími potřebami, navštěvujících předškolní vzdělávací zařízení (od 1% do 4,5%).¹¹⁷ Autoři tohoto výzkumu se domnívají, že překážky inkluze těchto dětí v předškolním vzdělávání mohou, spolu s ekonomickými problémy jejich rodičů, zahrnovat i nepřipravenost školek samotných a také nedostatečně brzkou identifikaci zvláštních vzdělávacích potřeb a neschopnost jiného přístupu k těmto dětem. Děti ze sociálně vyloučených rodin jsou při zápisu do školek omezeny i požadavky na zaměstnání rodičů jako kritérium výběru.¹¹⁸ Další kritéria, která může ředitel/ka školky subjektivně uplatňovat, zahrnují požadavek na jednorázovou platbu za stravování dítěte na celý rok nebo přesné a neflexibilní trvání na určitém datu zápisu. Romští rodiče ze sociálně vyloučených lokalit mohou mít málo informací o datech zápisu do školek. Romské rodiny často nejsou schopny splnit některá nebo všechna tato kvalifikační kritéria.¹¹⁹

115. CAHROM, Ad Hoc komise odborníků na romské otázky, *Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Preschool Education of Roma Children in the Czech Republic (Tematická zpráva odborné skupiny o inkluzivním předškolním vzdělávání romských dětí v České republice)*, Rada Evropy, Štrasburk, 2015.

116. Úřad vlády, *Zpráva o situaci romské menšiny*, 2012. Praha: Úřad vlády

117. Dvořáková, T., M. Klusáčková, J. Klusáček, *Analysis of the current state of education for pupils with special educational needs in the Karlovy Vary region (Analýza současného stavu státního školství pro žáky se zvláštními vzdělávacími potřebami v Karlovarském kraji)*. Praha: Open Society Fund, Praha, 2012.

118. Úřad vlády. 2012. *Zpráva o situaci romské menšiny*, Praha: Úřad vlády Tato kritéria přitom stanovuje ředitel/ka konkrétní školky.

119. Úřad vlády, Demografické informační centrum, *2011 Situační analýza – Duchcov*. Praha:

- 2.5.2 Podle informací z výzkumu nehrají u míry účasti romských dětí na předškolním vzdělávání důležitou roli faktory jako důvěra rodičů v pedagogy, znalost jazyka nebo preference výchovy dětí v domácím prostředí. 17% romských rodičů, jejichž děti nenavštěvují školky, nicméně uvedlo, že by děti do školky zapsali, pokud by v ní byl romský pedagog. Mezi neekonomické bariéry zápisu a pravidelné účasti romských dětí v předškolních zařízeních patří i to, že 18% romských rodičů dětí navštěvujících školky se domnívá, že romské děti v nich nejsou vítány.

2.6 Zapojení rodičů

- 2.6.1 Odborníci potvrzují, že mnozí romští rodiče nemají ke školkám důvěru a že míra účasti romských rodičů, jejichž děti do školek chodí, je nízká. Tato nízká míra účasti romských rodičů na dění v předškolních zařízeních často vyústí v omezenou komunikaci a někteří rodiče si stěžují na to, že dostávají nedostatečné nebo zavádějící informace, například co se týče data zápisu nebo nároku na sociální dávky. Dalším problémem, který zřejmě brání bližšímu a důvěryhodnějšímu vztahu romských rodičů a předškolních zařízení, jsou obavy z těchto institucí jako nástrojů kulturní asimilace.¹²⁰
- 2.6.2 Podle Zprávy českého veřejného ochránce práv za rok 2012 se rodiče dětí ze sociálně a kulturně znevýhodněných rodin nedostatečně účastní na vzdělávacím procesu.¹²¹ Je potřeba většího úsilí a dialogu mezi školkami a romskými rodinami, jak v zájmu přesvědčení romských rodičů o výhodách předškolního vzdělávání, tak v zájmu co nejvčasnějších zápisů do místních školek.
- 2.6.3 Evropská unie rovněž silně propaguje větší angažovanost romských rodičů na záležitostech týkajících se školek a mainstreamových škol. Na jednání Evropské Rady v roce 2013 bylo řečeno, že v rámci politiky zajištění přístupu Romů ke vzdělávání je potřeba 'podpory větší účasti rodičů'.¹²² Je důležité, aby byl negativní dopad nerovnoprávnosti omezován již ve včasném věku. Personál školek, do kterých chodí děti ze sociálně a ekonomicky znevýhodněných rodin, si ne vždy uvědomuje, že je nutno rodiče podporovat v jejich roli primárních vzdělavatelů dětí v jejich včasném věku. Poskytovatelé předškolního vzdělávání a včasné péče by měli více spolupracovat s rodiči a představiteli komunit, účastníci se na výchově dětí. Dalším identifikovaným nedostatkem je fakt, že školky si mnohdy neuvědomují důležitost vytváření inkluzivního vzdělávacího prostředí pomocí posilování vazeb mezi vzdělávací institucí a rodiči.¹²³
- 2.6.4 Důležitost pěstování úzkých a důvěryhodných vztahů mezi romskými rodiči a školkami a školami má velký dopad na vzdělávání učitelů a jejich asistentů. Takové úkoly vyžadují i specifické interpersonální dovednosti. Rada Evropy v roce 2009 potřebu takových dovedností identifikovala v doporučeních ke vzdělávání Romů a kočovníků: „Školy (včetně školek) by měly vyvíjet zvýšené úsilí a angažovat romské a kočující rodiče ve školních aktivitách

120. CAHROM, Ad Hoc komise odborníků na romské otázky, *Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Preschool Education of Roma Children in the Czech Republic (Tematická zpráva odborné skupiny o inkluzivním předškolním vzdělávání romských dětí v České republice)*, Rada Evropy, Štrasburk, 2015.

121. CAHROM, Ad Hoc komise odborníků na romské otázky, *Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Preschool Education of Roma Children in the Czech Republic (Tematická zpráva odborné skupiny o inkluzivním předškolním vzdělávání romských dětí v České republice)*, Rada Evropy, Štrasburk, 2015.

122. Rada Evropské unie, 'Council recommendation on effective Roma integration measures in the Member States' (*Doporučení rady k opatřením pro efektivní romskou integraci v členských státech*), Brusel, prosinec 2013, str.6.

123. Evropská unie, Commission Recommendation, *Investing in Children: breaking the cycle of disadvantage (Doporučení komise, Investice do dětí: přerušování cyklu znevýhodnění)*, Oficiální věstník EU, únor 2013. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN>

a prohloubení vzájemného porozumění. Při angažování takových rodičů musí školy respektovat jejich hodnoty a kulturu a uznat jejich kompetence a přínos ke vzdělávání jejich dětí.“¹²⁴

2.7 Efektivita a vliv předškolního vzdělávání

- 2.7.1 Výsledky průzkumů mezi Romy ukazují, že polovina romských dětí ve věku 5 až 6 let je schopna rozpoznat alespoň deset písmen. V neromské populaci je takových dětí 75%. Celkem 25% romských dětí je schopno přečíst alespoň čtyři slova, a to ve srovnání se 40% v neromské populaci. Tři čtvrtiny neromských dětí ve věku 5 až 6 let umí napsat své jméno, v romské populaci je jich jen 42%. 60% romských dětí umí počítat do deseti, v neromské populaci to umí 88% dětí. Podle romských rodičů jsou jejich děti méně sebevědomé, než jejich neromští vrstevníci. Na druhou stranu neexistuje statisticky podstatný rozdíl v sebevědomé sociální interakci romských a neromských dětí.
- 2.7.2 Data z průzkumů potvrzují silný vliv předškolního vzdělávání na schopnosti žáků. Ve všech zmíněných aspektech byly podstatné rozdíly mezi romskými dětmi navštěvujícími školky a těmi, které rodiče vychovávali pouze doma. Například 59% romských školkových dětí ve věku pěti let je schopno rozpoznat deset písmen. U těch, kteří do školky nedocházejí, je to jen pouhých 37%. Podobné rozdíly najdeme i v ostatních sledovaných kategoriích. Je zajímavé, že tyto rozdíly jsou v neromské populaci jiné. Rozdíly mezi dětmi z většinové populace, navštěvujícími školky a těmi, které jsou doma, nejsou tak značné.
- 2.7.3 Nelze s jistotou říci, že sociálně vyloučené rodiny nesplňují požadavky a očekávání vzdělávacích institucí. To potvrzuje i zpráva shrnující výsledky diskusních skupin.¹²⁵ Matky byly moderátory vyzvány, aby vyjmenovaly dovednosti, které by měly podle nich děti zvládnout před nástupem do školy. Uvedly následující dovednosti: umět držet tužku, rozpoznat barvy, počítat alespoň do deseti, umět trochu číst, podepsat se a zavázat tkaničky a zapnout knoflíky. I když romské rodiny uvádějí stejnou úroveň dovedností a očekávání u předškolního vzdělávání, jejich životní podmínky jim ne vždy zajistí dostatek času a zdrojů k jejich osvojení dětmi před nástupem do školky.¹²⁶
- 2.7.4 Školky s kvalitně vyškolenými profesionálními učiteli, kteří rozumí problematice inkluzivního vzdělávání, vybavené knihami a učebními pomůckami včetně hraček, mohou negativní vlivy materiálně deprivovaného prostředí v mnoha romských rodinách kompenzovat. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit jsou často závislí na bytovných, jejichž prostředí má nejhorší možný dopad na rodiny s malými dětmi.¹²⁷ Většina takových rodin nemá dostatečné prostředky na pronájem bytu na volném trhu a získání obecního bytu je pro ně téměř nemožné kvůli netransparentnosti systému a časté diskriminaci v procesu přidělování takových bytů.

124. Rada Evropy, Doporučení CM/Rec(2009)4 Komise ministrů členských států k vzdělávání Romů a kočovníků v Evropě, Štrasburk, 2009. (Přijato Komisí ministrů 17. června 2009 na 1061. jednání náměstků ministrů)

125. Nová škola, *Infant matter: early care and preschool education (evaluation focus groups) (Dětské záležitosti: raná péče a předškolní vzdělávání, hodnotící diskusní skupiny)* Praha, 2011.

126. Rada Evropské unie, 'Council recommendation on effective Roma integration measures in the Member States' (Doporučení rady k opatřením pro efektivní romskou integraci v členských státech), Brusel, prosinec 2013, str. 9.

127. Úřad vlády. 2012. *Zpráva o situaci romské menšiny*. Praha: Úřad vlády

KAPITOLA 3.

Závěry a doporučení

3.1 Závěry

- 3.1.1 Tato Zvláštní zpráva o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání si klade za cíl pomoci relevantním a právně příslušným orgánům v České republice v procesu zajišťování neomezeného a rovného přístupu romských dětí (0–8 let) ke kvalitnímu vzdělávání a včasné péči. Naše podpora se opírá i o zjištění rostoucího počtu národních i mezinárodních průzkumů, které ukazují na význam včasné péče pro individuální rozvoj dítěte, sociální status a šťastný a naplněný život. Závěry a doporučení této Zprávy jsou zaměřeny na podporu výše uvedených příslušných orgánů a institucí (včetně občanské společnosti) při prosazování politiky sociálního začleňování, lepšího přístupu ke vzdělávání a sociální soudržnosti v celé České republice. Tuto pomoc nabízíme jako doplněk ke stávajícím snahám české vlády a dalších klíčových aktérů. Chceme upozornit na obtížnou pozici české romské populace a na její ekonomickou, geografickou, kulturní a politickou marginalizaci. Tyto negativní faktory se vzájemně prolínají a pomáhají tak vytvářet uzavřený kruh sociálního vyloučení, z něhož mnoho romských rodin nedokáže bez významné podpory uniknout. Pro pochopení sociologické dynamiky postavení Romů v České republice by si autoři této zprávy přáli zaměřit pozornost všech klíčových zúčastněných stran na historii Romů v českých zemích. Pro pochopení citlivých aspektů dynamiky vývoje romské populace a jejich současné situace České republiky je tato historie klíčová.
- 3.1.2 Tato zpráva vznikla především v reakci na naléhavou potřebu reagovat a přispět k probíhajícím aktivitám a debatám o vzdělávání Romů a jejich začlenění v České republice, na skutečnost, že předškolní vzdělávání a včasná péče mají zásadní význam pro všechny děti (zejména děti z marginalizovaného a ekonomicky znevýhodněného prostředí) a, jak již bylo uvedeno, také jako nástroj pomoci a podpory státní a veřejné správy, subjektů a jednotlivců, kteří mají rozhodovací pravomocí v oblasti školství a odborníků v jejich plnění povinností pod intenzivní a v současné době ještě silící kritickou mezinárodní kontrolou.
- 3.1.3 Hlavní prioritou sponzorujících subjektů je zajistit romským dětem ve věku do osmi let přístup ke vhodně nastavené včasné péči (o až 3 roky) a dále jim umožnit nástup do kvalitních na potřeby dítěte zaměřených mateřských škol a mainstreamových základních škol.
- 3.1.4 Tato Zvláštní zpráva o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a péče odhaluje skutečnost, že Česká republika věnuje na včasnou péči zaměřenou na potřebnou rodinu a dítě podstatně menší prostředky, než ostatní členské státy EU a než je evropský

průměr. Pomoc je poskytována méně než 10% dětí ve věkové skupině 0–3, což je hodně pod Barcelonskými cíli (33%).¹²⁸ Je rovněž potvrzeno, že Česká republika zaostává za ostatními členskými státy EU i v docházce dětí ve věku 3 až 6 let do mateřských škol. V jedné srovnávací studii se Česká republika umístila na 22 příčce ze 30 sledovaných evropských zemí. Ve stejné zprávě se dočteme i o potřebě včasné péče pro děti ve věku 0–3 a 3–6 let. Studie uvádí, že v roce 2009 byla včasná péče poskytnuta jen 67% těch, kdo o ni žádali, což je asi 23% pod Barcelonskými cíli pro tuto věkovou skupinu.¹²⁹ V jiné srovnávací studii se píše, že v České republice ústřední orgány investují velmi málo snah do strategií na podporu poskytování včasné péče. Tento fakt je zde popisován jako jeden z nedostatků celostátní politiky vzdělávání.¹³⁰

- 3.1.5 Tyto relativně omezené možnosti péče o výše uvedené dvě věkové kategorie předškolních dětí dávají malé naděje většině českých romských rodin, které přežívají v pasti chudoby a marginalizace. Nástup dětí na povinnou školní docházku je obtížným a náročným obdobím pro všechny rodiny. Tato zpráva potvrzuje, že pomoc při těchto kritických prvních krocích je pro romské rodiče a jejich děti klíčová. Současný stav klade před příslušné státní orgány nesnadný úkol, jež komplikují i závažná politická a finanční omezení a prostředí, které vyžaduje dodržování zásad právního státu, vnitrostátních právních předpisů upravujících problematiku rovného zacházení i mezinárodního práva a mnoho mezinárodních instrumentů, jimiž je Česká republika vázána. Jak jsme však v tomto textu uvedli dříve, bylo již dosaženo významného pokroku a je důležité na něj nyní navázat a pracovat dále ve prospěch všech dětí a celé české společnosti obecně.¹³¹
- 3.1.6 Naše doporučení jsou uspořádána s přihlédnutím k poznatkům z komplexního výzkumu. Naším cílem je navrhnout na sebe vhodně navazující opatření, která zajistí přístup k vysoce kvalitnímu vzdělávání a péči ve včasném dětství všem dětem ve věku 0–3 a 3–6 let, stejně jako řešení dalších věcí, které nepřímo negativně ovlivňují život romských rodin s malými dětmi. Z doporučení rovněž vyplývá potřeba zajistit přijímání a pravidelnou docházku romských dětí mateřských škol a běžných mainstreamových základních škol.
- 3.1.7 V doporučeních jsou rovněž zahrnuty výzvy související s potřebou změnit většinové postoje k českým Romům (a jiným menšinovým skupinám), a to především v zájmu zvýšení sociální soudržnosti a vytvoření spravedlivější a produktivnější společnosti. Tato zpráva a mnohé mezinárodní dokumenty volá po reformní iniciativě s cílem změnit systém předškolního vzdělávání a péče v České republice. Situace se zlepší pouze tehdy, pokud se podaří nastartovat řadu vzájemně provázaných reforem.
- 3.1.8 Reformy zásad politiky je nutno správně koncipovat, politicky podpořit, vhodně a kvalifikovaně naplánovat a dovést až do konce. Úspěch mohou podpořit výzkumy, studie proveditelnosti a pečlivě zdokumentované a sledované pilotní projekty. Případné změny musí mít od samého začátku podporu v přiměřeně intenzivním a odborném hodnocení.

128. Barcelonské cíle pro péči o děti do tří let věku, 2010. Evropská komise, Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe (Klíčové údaje o péči o děti a vzdělávání v raném věku), vydání 2014, Eurydice and Eurostat Report, 2014, str. 13

129. Evropská komise, *The provision of childcare services – A comparative review of 30 European countries (Poskytování služeb péče o děti – komparativní posouzení 30 evropských zemí)*, Brusel, 2009.

130. Ministerstvo školství Spojeného Království, *A Comparison of International Childcare Systems (Srovnání systémů péče o děti v zahraničí)*, Research Report, Spojené Království, 2013, str. 25.

131. Skupina CAHROM se vyjádřila ve smyslu, že pozitivní přístup k desegregaci a inkluzivnímu vzdělávání se začíná mezi politiky v ČR prosazovat. Tamtéž, str. 35.

3.2 Doporučení

Preamble:

Doporučení pro vládní ministerstva / orgány státní správy a zejména pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Pro ostatní relevantní ministerstva včetně: Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva pro lidská práva, Ministerstva průmyslu a obchodu, Ministerstva vnitra, Ministerstva zahraničních věcí, Ministerstva pro místní rozvoj, Ministerstva financí a Ministerstva kultury.

Pro další orgány, včetně sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny, Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity (Rada vlády pro záležitosti romské menšiny), Úřadu Veřejného ochránce práv, Rady vlády České republiky pro lidská práva, Českého statistického úřadu, Agentury pro začleňování do procesu vzdělávání, Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách.

Vycházejí z následujících instrumentů:

- Antidiskriminační zákon z roku 2009;
- Národní akční plán inkluzivního vzdělávání (NAPIV) (přijatý usnesením vlády č. 206 ze dne 15. března 2010 a novelizovaný v červenci 2015 a nyní platný pro období 2016–2018);
- Strategie romské integrace 2010–2013;
- Národní strategie boje proti sociálnímu vyloučení (na období 2011–2015);
- Národní strategie romské integrace pro období 2012–2020;
- Zásady dlouhodobé koncepce romské integrace do roku 2015; a
- Koncepce včasné péče o děti ze 'sociokulturně znevýhodňujícího prostředí' přijaté Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.¹³²
- Odpovědnosti vycházející z členství v Radě EU – závěry Rady: Doporučení Rady o účinných opatřeních na integraci Romů v členských státech, prosinec 2013.¹³³

Zohledňuje: Chystané (2015) legislativní reformy předškolního vzdělávání Novelizovaný článek 5 (16)a Školského zákona – schválen na jaře 2015.

Uvědomuje si: že lidská práva dětí a zajištění kvalitních životních podmínek musí být základem všech vzdělávacích a sociálních reforem;¹³⁴

Uvědomuje si: že tato Zvláštní zpráva o začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání zjistila, že zásady politiky předškolního vzdělávání, předpisy a postupy v současné době nesplňují potřeby a očekávání mnoha rodin s dětmi ve věku do 8 let v České republice, a to zejména rodin ze sociálně a ekonomicky znevýhodněného prostředí, včetně mnoha romských rodin.

132. Školský zákon, 2005.

133. Rada Evropské unie, 'Council recommendation on effective Roma integration measures in the Member States' (Doporučení rady k opatřením pro efektivní romskou integraci v členských státech), Brusel, prosinec 2013.

134. Viz Standardy Rady Evropy, implementační nástroje a materiály o právech dětí na: <http://www.coe.int/t/dg3/children/>
Viz také: Dětský fond OSN (UNICEF), *Children's Equitable Access to Justice: Central and Eastern Europe and Central Asia: Albania – Georgia – Kyrgyzstan – Montenegro (Rovný přístup dětí ke spravedlnosti: Střední a Východní Evropa a Střední Asie: Albánie – Gruzie – Kyrgyzstán – Černá Hora)*, Regionální kancelář pro Střední a Východní Evropu a Svaz nezávislých států (CEE/CIS), květen 2015.

Vyzýváme vládu České republiky (v čele s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy), aby se, v úzké spolupráci s představiteli romské občanské společnosti a všemi dalšími příslušnými ministerstvy, orgány státní správy a agenturami:

vážně zabývala následujícími doporučeními:

- Opakovaně vyslovit podporu závazku vlády zajistit vzdělávání a včasnou péči všem dětem v České republice a podpořit i iniciativu směřem k definování nové národní priority spočívající v informované, koordinované a v realitě ukotvené reformě péče o děti ve věku do osmi let. Tento závazek by se měl posilovat a provádět pomocí:
- Národní pracovní skupiny pro předškolní vzdělávání a včasnou péči (děti ve věku 0–8 let) zřízené a vedené ministrem školství.
- Na práci Národní pracovní skupiny pro předškolní vzdělávání a včasnou péči by se měli podílet zástupci všech relevantních ministerstev. Skupina by měla mít formalizovaný přístup ke všem relevantním údajům a mít podporu příslušných odborných poradců, a to včetně ředitelů příslušných vzdělávacích institucí;
- Národní pracovní skupina pro předškolní vzdělávání a včasnou péči bude potřebovat dostatečné pravomoci, financování a autoritu tak, aby mohla zadávat výzkumy a studie proveditelnosti, s jejichž pomocí bude schopna definovat a informovat Parlament o všech nutných opatřeních a změnách v národní, regionální a institucionální politice, vzdělávání a praxi, jež budou nutné s cílem zajistit okamžitý a ničím nepodmíněný přístup všech rodin ke kvalitnímu, spravedlivému a inkluzivní předškolnímu vzdělávání a péči o děti ve věku 0 až 3 a 3 až 6 let, a to bez ohledu na jejich potřeby, sociální a ekonomické postavení nebo etnický původ.

(Všimněte si povzbudivého komentáře evropského Komisaře pro zaměstnanost a sociální věci a sociální začleňování z roku 2014, ve kterém zdůraznil potenciál finančních prostředků Evropské unie pro zřizování předškolních zařízení a rozšiřování jejich služeb.)¹³⁵

Kromě doporučení, návrhů na změny zásad politiky a opatření zajištěných díky nově zřízené Národní pracovní skupině pro předškolní vzdělávání a včasnou péči a s vědomím zásadního významu kvalitního předškolního vzdělávání a péče pro zdraví, pohodu a sociální jistoty jednotlivců i celé společnosti ve střednědobém a dlouhodobém horizontu se dále doporučuje, aby reformy zahrnovaly:

1. Celonárodní debatu doprovázející snahy o definování a chápání 'inkluzivního vzdělávání' a pojmu 'žák se zvláštními vzdělávacími potřebami'. Je nutné dostat tyto pojmy do souladu s osvědčenou mezinárodní praxí a očekáváními a zajistit tak právo všech dětí na důstojný přístup a respekt bez ohledu na jejich lišící se potřeby, zázemí nebo etnický původ.

Addendum

- Národní akční plán inkluzivního vzdělávání by měl být v souladu se Strategií vzdělávací politiky 2020 a stávajících akčních plánů pro období 2015/16 a 2016–18. Měl by také zahrnovat všechny relevantní podmínky a změny navrhované Pracovní skupinou na národní úrovni pro předškolní vzdělávání a včasnou péči v kontextu návrhů změn zásad politiky, poskytování a praxe vzdělávání. Výše zmíněný akční plán by měl být přijat pro všechny úrovně a aspekty vzdělávání a

135. CAHROM, Ad Hoc komise odborníků na romské otázky, *Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Preschool Education of Roma Children in the Czech Republic (Tematická zpráva odborné skupiny o inkluzivním předškolním vzdělávání romských dětí v České republice)*, Rada Evropy, Štrasburk, 2015, str.17.

prováděn s velkým nasazením všemi subjekty i jednotlivci v rámci celého českého vzdělávacího systému;¹³⁶

- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (ve spolupráci se všemi ostatními zainteresovanými subjekty) by mělo zvážit vypracování příručky inkluzivního vzdělávání pro školy a učitele. Ideálně by mohla vycházet z publikace UNICEF 'The Right of Roma Children to Education',¹³⁷ publikace UNESCO 'Understanding and responding to children's needs in inclusive classrooms: a guide for teachers'¹³⁸ a publikace Index for Inclusion.¹³⁹
2. Vládní závazek založený na objektivní studii proveditelnosti, který bude prioritní součástí národní strategie vzdělávání a včasné péče o děti ve věku do osmi let a jenž se zaměří na posílení podpory romských rodin s dětmi v tomto věku včetně, ale nikoli výhradně, větších šancí na přijetí do jeslí a rychlého a odpovídajícího zvýšení počtu mateřských škol (pro děti od 2–3 let do 6 let). Tyto aktivity by měly ve stanoveném časovém rámci dostat vysokou prioritu.

Addendum:

Tento vládní závazek by měl mít následující doporučené charakteristiky:

- Takové instituce (pro děti ve věku 3–6 let) musejí být zdarma a bez dalších dodatečných nákladů (zpočátku alespoň pro děti ze špatně sociálně a ekonomicky situovaných rodin);
- Pro tyto konkrétní skupiny by mělo být zdarma i školní stravování, doprava (speciálně pro rodiny s dětmi v rasově segregovaných nebo geograficky izolovaných lokalitách a tam, kde není k dispozici žádná doprava), knihy a další výukové materiály, exkurse a odpolední aktivity a kroužky;¹⁴⁰
- Rozhodnutí o umístění školek by mělo vycházet z mapy spádových oblastí tak, aby se zajistilo pokrytí všech oblastí a zamezilo se etnické segregaci;
- Měly by být jasně stanoveny cílové počty míst v mateřských školách k určitému datu;
- Plně kvalifikovaný personál by měl zajistit včasnou péči a pomoc sociálně znevýhodněným dětem tak, aby získaly zkušenosti nezbytné pro jejich všestranný rozvoj a úspěšné absolvování školní docházky, které by ve své rodině a sociálním prostředí bez podpory obtížně získávaly.
- Je nutné poskytnout finanční pobídky a motivovat tak vysoce kvalitní učitele a asistenty pro práci ve školách v sociálně a ekonomicky znevýhodněných lokalitách;
- Splnit povinnost profesionální péče i o děti v nepříliš přístupných rodinách (v zájmu ochrany dětí, zvyšování rodičovských kompetencí a informovanosti a propagace docházky dětí ve věku 2/3 – 6 let do předškolních zařízení, pravidelné docházky do takových zařízení a rozvíjení důvěryhodných vztahů s rodiči);
- Splnit povinnost profesionální péče o rodiny a děti v riziku;

136. Tamtéž, str. 21.

137. UNICEF, *The Right of Roma Children to Education (Právo romských dětí na vzdělávání)*, 2012. http://www.unicef.org/ceecis/Roma_Position_Paper_-_June12.pdf

138. UNESCO, *'Understanding and responding to children's needs in inclusive classrooms: a guide for teachers (Identifikace a reakce na potřeby dětí v inkluzivních třídách: příručka pro pedagogy)'*, 2001.

139. Booth, T., Ainscow, M. *Index for Inclusion: developing learning and participation in schools (Indikátor inkluze: rozvoj vzdělávání a participace na školách)*, 2002. MŠMT publikovalo v roce 2005 tři takové příručky (pro předškolní vzdělávání, první stupeň a druhý stupeň). Vydání bylo financováno Programem PHARE. Příručky byly připraveny týmem českých a Britských odborníků pod vedením společnosti Focus Consultancy v Londýně.

140. Toto je v souladu s Doporučením Komise ministrů Rady Evropy CM/Rec (2009)4 o *Vzdělávání romských dětí a dětí kočovníků v Evropě*, Štrasburk, 2009.

- Splnit povinnost pomáhat a vzdělávat rodiče malých dětí v dovednostech nutných k úspěšnému rodičovství (poskytování takové podpory na základě osvědčené praxe a postupů vyvinutých a poskytovaných některými nevládními organizacemi a mezinárodními institucemi, které v této oblasti dělají průkopnickou práci již mnoho let – například projekt Romského vzdělávacího fondu s názvem „Společně do školky: úspěšné poskytování včasné péče v Ostravě“;
 - Splnit povinnost podporovat soudržnost komunity a plánovat pravidelné rodičovské schůzky, s jejichž pomocí se zajistí etnická, kulturní, náboženská, jazyková a sociální rozmanitost vzdělávacích institucí;
 - Zajistit vstřícné prostředí a vzdělávací programy pro všechny děti tak, aby odrážely kulturní, etnickou, náboženskou a jazykovou rozmanitost společnosti (včetně romského jazyka, historie a kultury);
 - Splnit povinnost vytváření vazeb mezi místními mateřskými a základními školami tak, aby mohly společně zprostředkovat a usnadnit zápis všech dětí odpovídajícího školního věku.
3. Do výuky na všech středních a vysokých školách pedagogického směru by měly být povinně zařazeny i předměty zaměřené na teorii a praxi inkluzivního vzdělávání v předškolních zařízeních a základních školách. Tyto předměty by měly být i součástí povinného celoživotního vzdělávání učitelů i nepedagogického personálu škol a učitelských asistentů.

Addendum:

- Toto vzdělávání by mělo zahrnovat i pedagogické dovednosti zaměřené na plánování a práci s rozdílností na základě individuálního a dobře podloženého hodnocení každého jednotlivého žáka;
 - Toto vzdělávání by mělo zahrnovat i multikulturní rozměr a pedagogické dovednosti nutné k výuce češtiny jako druhého nebo dalšího jazyka.
4. Česká školní inspekce by měla vyhledat a zaměstnat kvalifikované a zkušené romské učitele a vyšší počet ředitelů vzdělávacích zařízení, především školek, základních škol, základních praktických škol a prvních a druhých stupňů základních škol s prokázanou a ověřenou praxí v inkluzivním vzdělávání. Měla by pokračovat vítaná praxe inspekcí škol romskými experty.
5. Školy a školky by měly častěji zaměstnávat proškolené romské učitele, mediátory a učitelské asistenty. Tato praxe by měla být zavedena plošně v celé České republice.
6. Příslušné orgány ústřední státní správy by měly přijmout nezbytná legislativní, právní nebo správní opatření nutná k tomu, aby veškeré změny legislativy upravující předškolní vzdělávání vycházely z široké národní debaty (její podoba se v současné době písemně zpracovává) o povinné docházce do posledního ročníku předškolního vzdělávání před nástupem na povinnou školní docházku. Bez ohledu na výsledky této diskuse a následné rozhodnutí vlády doporučujeme, aby nové zásady politiky zajistily všem dětem bez rozdílu univerzální nárok na kvalitní, spravedlivé a inkluzivní předškolní vzdělávání a péči bez ohledu na jejich potřeby, sociální a ekonomické zázemí nebo etnický původ.

Addendum:

- Je třeba chránit a zaručit právo všech dětí bez rozdílu na zápis do státní školy v příslušném věku. Pedagogicko-psychologické poradny, které děti testují a některým z nich znemožní nebo odloží zápis do běžných základních škol, by měly

být časem přeměněny na poradenská a školící centra pro celoživotní vzdělávání a odbornou přípravu. Paušalizované testování dětí před nástupem do základních škol by mělo být co nejdříve nahrazeno individuálním posuzováním žáků, jenž se zaměří na sledování individuálního vývoje a bude klíčovým vodítkem pro výuku a vzdělávání daného dítěte.¹⁴¹

7. Příslušné orgány ústřední státní správy by měly bezodkladně přijmout legislativní, právní nebo správní opatření nutná k tomu, aby během jednoho roku došlo ke změně a předškolní příprava v posledním roce před nástupem k povinné školní docházce (ať už povinné nebo volitelné) probíhala pouze v mateřských školách a běžných základních školách.
8. Příslušné orgány ústřední státní správy a místní školské orgány (městské, okresní nebo krajské) by měly přijmout legislativní, právní nebo správní opatření potřebná k tomu, aby školy nebo třídy v mateřských školách, mainstreamových základních školách (na prvním nebo druhém stupni) nebo základních školách praktických nemohly plánovat nebo upravovat svou organizační strukturu způsobem, který v konečném důsledku povede ke vzniku etnicky segregovaných škol, tříd nebo skupin žáků/studentů v rámci třídy, nebo k jakékoli jiné segregaci (jako jsou například segregované školní parlamenty, sportovní týmy, apod.).
9. Příslušné orgány ústřední státní správy by měly přijmout legislativní, právní nebo správní opatření potřebná k zajištění nepodjatého zápisu do předškolních zařízení a škol a tím i spravedlivějšího výběru dětí.

Addendum:

- Rodiče nebo ti, kdo jim v tomto procesu pomáhají, by si měli ověřit datum přijetí jejich žádosti a maximální počet míst v daném zařízení (kapacitu mateřské školy nebo školky) pro různé věkové skupiny dětí a své pořadí;
 - Je třeba přezkoumat současnou praxi odkladů povinné školní docházky.
10. Příslušné orgány ústřední státní správy a místní školské orgány (městské, okresní nebo krajské) by měly přijmout legislativní, právní nebo správní opatření na podporu a zajištění adekvátního financování, a pokud to bude nutné, centrálního řízení nutného k tomu, aby městská, okresní a regionální školní zařízení se zákonnými povinnostmi v oblasti poskytování předškolního a základního vzdělávání povinně vypracovaly strategie s cílem odstranit segregaci a diskriminaci v přístupu ke vzdělání v oblastech pod jejich správou a v jejich sférách vlivu.

Addendum:

- Takové strategické zásady politiky by měly zahrnovat změnu koncepce spádových oblastí s cílem zajistit větší etnickou a sociální různorodost žactva;
- Změny by měly být podpořeny kvalitní kampaní (cílenou na odbornou i širokou veřejnost s využitím celostátních, místních a sociálních médií) o významu inkluzivního a mezikulturního vzdělávání pro rozvoj vztahů ve společnosti, sociální soudržnost a kvalitu vzdělávání poskytovaného školami všem dětem a mladým lidem;

141. CAHROM, Ad Hoc komise odborníků na romské otázky, Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Preschool Education of Roma Children in the Czech Republic (Tematická zpráva odborné skupiny o inkluzivním předškolním vzdělávání romských dětí v České republice), Rada Evropy, Štrasburk, 2015, str. 36–37.

- V rámci změn by měly proběhnout i rutinní propagační aktivity (i cestou sociálních médií), jejichž součástí by byly i skupinové diskuse rodičů dětí určitých věkových skupin na téma vztahů mezi rasami a sociálního začleňování s cílem podpořit strategické zásady politiky zaměřené na prevenci segregace v důsledku výběru školy rodiči.

Viz Evropská komise a zpráva České školní inspekce z roku 2014.¹⁴²

11. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy by mělo, v úzké spolupráci s Českým statistickým úřadem, dalšími příslušnými ministerstvy odpovědnými za zdravotní péči, bydlení, zaměstnanost a spravedlnost a všemi ostatními poskytovateli veřejných služeb, Českou školní inspekci a dalšími relevantními právně příslušnými orgány, iniciovat dobře promyšlený a koncipovaný krok směrem k zahájení celostátního sběru údajů (na základě rutinních mechanismů a standardních ukazatelů pro sledování a hodnocení úrovně poskytování veřejných služeb a především stávajících a v budoucnu legislativně podpořených reforem vzdělávání) o fungování a praxi vzdělávacích institucí.

Addendum:

- Výše navrhované národní zásady sběru dat by měly využít možností, jež nabízejí právní předpisy EU v oblasti shromažďování národních anonymních dat o žácích, která umožňují následnou analýzu etnického členění. Taková analýza je nutná především jako podklad pro řádné provádění vnitrostátní legislativy upravující otázky rovnosti, boje proti diskriminaci a lidských práv (i pro provádění mnoha mezinárodních úmluv ratifikovaných Českou republikou) i pro případné vyvození odpovědnosti za neplnění těchto instrumentů;
- Zákon o ochraně osobních údajů by neměl být zneužíván k maření procesu průběžného hodnocení reformy vzdělávacího systému.¹⁴³

12. Příslušné orgány ústřední státní správy a zejména ministerstvo spravedlnosti by měly bezodkladně přijmout legislativní, právní nebo správní opatření nutná k zajištění souladu celostátních, místních a sociálních médií s vnitrostátními a mezinárodními právními instrumenty proti diskriminaci, xenofobii a nesnášenlivosti ve verbálním projevu a zaručit řádné vyšetření, odstíhání a potrestání případného protiprávního jednání.

142. Farkas Lilla, Generální ředitelství Evropské komise pro spravedlnost, Report of Discrimination of Roma Children in Education (Zpráva o diskriminaci romských dětí ve vzdělávání), Brusel, říjen 2014, st. 18. Evropská komise a Česká školní inspekce v roce 2014 připravily zprávu o skrytých formách segregace Romů v ČR a také upozornili na fakt, že 30% romských žáků stále navštěvovalo zvláštní nebo praktické školy – ve srovnání s jejich zastoupením v populaci, které představuje 2,37%.

143. CAHROM, Ad Hoc komise odborníků na romské otázky, Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Preschool Education of Roma Children in the Czech Republic (Tematická zpráva odborné skupiny o inkluzivním předškolním vzdělávání romských dětí v České republice), Rada Evropy, Štrasburk, 2015, str. 7.

LITERATURA

- Amnesty International, *Must Try Harder. Ethnic discrimination of Romani children in Czech schools*. London, Amnesty International, 2015.
- Bednářová, Z., Pelech, L. 2000. *Sociální práce na ulici – streetwork [Social Work on the Streets – Streetwork]*. Brno, Doplněk.
- Bradley, R. H., R. F. Corwyn, H. McAdoo, O. Coll. 2001. *The home environments of children in the United States: Part I. Variations by age, ethnicity, and poverty status*. *Child Development*, 72, 1844–1867.
- Bradley, R., R. Corwyn. 2002. *Socioeconomic Status and Child Development*. *Annual Review of Psychology*. 53. 371–99.
- Brody, G. H., X. Ge, R. D. Conger, F. Gibbons, V. Murry, M. Gerrard, R. Simons, 2001, *The influence of neighborhood disadvantage, collective socialization, and parenting on African American children's affiliation with deviant peers*. *Child Development*, 72, 1231–1246.
- Brooks-Gunn, Jeanne (2003), *Do you believe in magic? What we can expect from early childhood intervention programs*, Zpráva o sociální politice, Society for Research in Child Development, 17. <http://www.srcd.org/Documents/Publications/SPR/spr17-1.pdf>
- Bullard, R. D., B. Wright. 1993. *Environmental justice for all: Current perspectives on health and research needs*. *Toxicology and Industrial Health*, 9, 821–841.
- Conley, D. 2014. *Parentology: Everything You Wanted to Know about the Science of Raising Children but Were Too Exhausted to Ask*. New York, Simon & Schuster.
- Česká školní inspekce, *Výroční zpráva za školní rok 2009/2010*. Praha, Česká školní inspekce, 2010
- Česká školní inspekce, *Tematická zpráva. Žáci vzdělávání podle RVP ZV – přílohy upravující vzdělávání žáků s LMP. (Thematic report. Students educated according to Framework education programme – the supplement for education of students with mild mental disability)*. Praha, Česká školní inspekce, 2015.
- Demografické informační Centrum Duchcov, *situační zpráva*. Praha, Úřad vlády, 2011.
- Devroye J., *Northwestern University Journal of International Human Rights*, Volume 7 > Issue 1 (Spring 2009) *European Court of Human Rights, Grand Chamber, Případ D.H. a ostatní proti ČR (podání č. 57325/00)*.
- Dvořáková, T., M. Klusáčková, J. Klusáček. 2012. *Analýza současného stavu vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v Karlovarském kraji*. Praha, Nadace Open Society Fund.
- Field, S., Kuczera, M., Pont, B. *No more failures. Ten steps to equity in education*. Paris, OECD, 2007.
- Eisenstadt, N., *Providing a Sure Start: How Government discovered early childhood*. Bristol: Policy Press, 2011.
- Evans, G. W. *Environmental stress and health*. In A. Baum, T. Revenson, J. E. Singer (Eds.), *Handbook of health psychology*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 2001, pp. 365–385.

- Evans, G.W. *The environment of childhood poverty*. *The American Psychologist*, 59(2), 2004, pp. 77–92.
- Evans, G. W., N. M. Wells, A. Moch, A. *Housing and mental health: A review of the evidence and a methodological and conceptual critique*. *Journal of Social Issues*, 2003, pp. 59, 475–500.
- Federman, M., T. Garner, K. Short, W. Cutter, D. Levine, D. McGough, M. McMillen. *What does it mean to be poor in America?* *Monthly Labour Review* (May), 1996. p. 3–17.
- GAC. 2006. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha, MPSV.
- GAC. *Závěrečná zpráva ze sociologického výzkumu zaměřeného na analýzu podoby a příčin segregace dětí, žáků a mladých lidí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí*, GAC 2009.
- GAC. 2010. *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí sociálně vyloučených romských lokalit*. Praha, MŠMT.
- Geisser, H. 2013. *The implementation of the European Social Fund in the Czech Republic and effects on mitigation of educational inequalities. Case study*. Zpráva prezentovaná na 1st International Conference on Public Policy, Grenoble, 26.–28.6. 2013.
- Gielen, A. C., M. Wilson, R. Faden, L. Wissow, J. Harvilchuck. *In-home injury prevention practices for infants and toddlers: The role of parental beliefs, barriers, and housing quality*. *Health Education Quarterly*, 22, 85–95, 1995.
- Haines, M. M., S. A. Stansfeld, J. Head, R. F. S. Job. *Multilevel modelling of aircraft noise on performance tests in schools around Heathrow Airport London*. *International Journal of Epidemiology and Community Health*, 2002, pp. 56, 139–144.
- Hart, B., T. R. Risley. *Meaningful differences in the everyday experiences of young American children*. Baltimore, Brookes 1995.
- Heckman, James, Professor, see *The Productivity Argument for Investing in Young Children*, http://jenni.uchicago.edu/Invest/FILES/dugger_2004-12-02_dvm.pdf
- Hsin, A. *Parent's Time with Children: Does Time Matter for Children's Cognitive Achievement?* *Social Indicators Research*, 2009, 93(1), pp. 123–126.
- Hoff, E. *The specificity of environmental influence: Socioeconomic status affects early vocabulary development via maternal speech*. *Child Development*, 2003, 75(5), pp. 1368–1378.
- Hoff, E., B. Laursen, T. Tardif. *Socioeconomic status and parenting*. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 2002, pp. 231–252.
- Holgate, S., J. Samet, H. Koren, R. Maynard. *Air pollution and health*. New York: Academic Press, 1999.
- Hůle. D., Demografické informační centrum, prezentace na kulatém stole EduIn 19. 2. 2015.
- Ústav pro výzkum a vývoj vzdělávání, *Tisková zpráva k výsledkům výzkumu přechodu dětí z mateřské školy do 1. třídy základní školy*, 17.10. 2014.
- Lareau, A. *Unequal Childhood: Class, Race and Family Life*. Berkeley: University of California Press, 2003.
- Larson, R. W., S. Verma. 1999. How children and adolescents spend time around the world: Work, play, and developmental opportunities. *Psychological Bulletin*, 125, 701–736.
- Lindenboom, G-J., Buiskool, B-J. *Quality in Early Childhood Education and Care*. European Parliament, 2013.
- Masse, L., Barnett, W.S. *A Benefit Cost Analysis of the Abecedarian Early Childhood Intervention*. New Brunswick, N.J., National Institute for Early Education Research, Rutgers University, 2002.
- Median, *Analýza determinantů pracovní aktivity obyvatel sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených oblastí* (2015).
- Melhuish, E., J. Belsky, K. MacPherson, A. Cullis. *The Quality of Group Childcare Setting Used by 3–4 Year Old Children in Sure Start Local Programme Areas, and the Relationship with Child Outcomes*. Nottingham, Department of Education publication, 2010.
- Moses, M., E. Johnson, W. Anger, V. Burse, S. Horstman, R. Jackson. *Environmental equity and pesticide exposure*. *Toxicology and Industrial Health*, 1993, 9, pp. 913–959.

- Nová škola. *Infant matter: Včasná péče a předškolní výchova (vyhodnocení skupinových diskusí)*. Praha: Nová škola, o. p. s. 2011.
- OECD *Starting Strong II: Early Childhood Education and Care*. Paris, OECD, 2006.
- OECD. *PISA 2009 Results: Overcoming Social Background: Equity in Learning Opportunities and Outcomes*. OECD, Paris, 2010.
- OECD, *Skills Outlook 2013, First Results from the Survey of Adult Skills*, p. 39. Paris, OECD, 2013.
- OECD 2013b. *Education at a Glance 2013*. Paris, OECD, 2013.
- Opatřilová, D., Nováková, Z. *Raná podpora a intervence u dětí se zdravotním postižením: Early support and intervention for children with disabilities*. 1. vydání, Brno, Masarykova universita, 2012.
- Riley, E., C. Vorhees (Eds.). *Handbook of behavioural teratology*. New York, Plenum Press, Roberts, 1991.
- Sammons, P. *Does pre-school make a difference?* In K. Sylva, E. Melhuish, P. Sammons, I. Siraj-Blatchford, B. Taggart (Eds.) *Early Childhood Matters. Evidence from the Effective Pre-School and Primary Education Project*. London: Routledge, 2010, pp. 92–113.
- Sampson, R., S. Raudenbush, F. Earls. *Neighbourhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy*. *Science*, 277, 1997, pp. 918–924.
- Sanger, L. J., C. Stocking. *Safety practices and living conditions of low income urban families*. *Pediatrics*, 88, 1991, pp. 1112–1118.
- Sharp, G. B., M. Carter. *Prevalence of smoke detectors and safe tap-water temperatures among welfare recipients in Memphis, Tennessee*. *Journal of Community Health*, 17, 1992, pp. 351–365.
- Simply 5. *Elity a vzdělávání*. Simply 5, Praha, 2009.
- Sinclair, J., G. Pettit, A. Harrist, K. Dodge, J. Bates. *Encounters with aggressive peers in early childhood: Frequency, age differences, and correlates of risk for behavior problems*. *International Journal of Behavioral Development*, 17, 1994, pp. 675–696.
- SPOT. *Situační analýza: Žlutice a okolí*. Praha, Úřad vlády, 2013.
- STEM/MARK. *Sociologický výzkum zaměřený na analýzu struktury postojů a očekávání veřejnosti k oblasti školství, výchovy a vzdělávání. Část 2. Postoje rodičů a žáků ke vzdělávání*. Praha, STEM/MARK, 2009.
- Straková, J., Veselý, A. *Předpoklady úspěchu v práci a v životě. Výsledky mezinárodního výzkumu kompetencí dospělých OECD PIAAC*. Praha, DZS, 2013.
- Svoboda, Z. – Morvayová, P. (2008): *Integrační a segregační faktory ve vzdělávání*.
- Tomická, V. 2012. *Narušená komunikační schopnost a čtenářská gramotnost*. *Pedagogika*, 2012, No. 1–2, pp. 178–189.
- Úřad vlády, *Zpráva o stavu romské menšiny*. Praha, Úřad vlády, *Vzájemné soužití 2013. Zpráva o obytných na Ostravsku*. Ostrava: *Vzájemné soužití*, o. p. s., 2012
- Světová banka, *Czech Republic: Improving Employment Chances of the Roma*. 2008.

Online zdroje

- Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. [online]. 2006. [ve znění ze dne 26. 11. 2012]. K dispozici na: https://sluzbyprevence.mpsv.cz/dok/zakon-108_2006.pdf
- Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), Sbírka zákonů ČR. 2004. KAPITOLA 190. pp. 10262–10324.
- Rada Evropy, Doporučení CM/Rec(2009)4 of the *Committee of Ministers to member states on the education of Roma and Travellers in Europe*, Štrasburk, 2009. [https://www.google.co.uk/webhp?sourceid=chrome-instant&rlz=1C1WZPD_enGB420&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=R+recommendation+CM%2FRec\(2009\)4+of+the+Committee+of+Ministers+to+member+states+on+the+education+of+Roma+and+Travellers+in+Europe](https://www.google.co.uk/webhp?sourceid=chrome-instant&rlz=1C1WZPD_enGB420&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=R+recommendation+CM%2FRec(2009)4+of+the+Committee+of+Ministers+to+member+states+on+the+education+of+Roma+and+Travellers+in+Europe)

- EVROPSKÁ KOMISE. 2008. *Early Matters, European Symposium on Improving Early Childhood Education and Care – Symposium Conclusions* [online]. [zprístupněno 24. 9. 2014]. K dispozici na: http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/symposium_en.pdf.
- EU Council Conclusions on effective Roma Integration Measures in the member States, 2013. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/139979.pdf
- EVROPSKÁ KOMISE. 2014. *Communication from the Commission – Early Childhood Education and Care: Providing All Our Children with the Best Start for the World of Tomorrow* [online]. 2011 [zprístupněno 24. 9.2014]. K dispozici na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0066:FIN:EN:PDF>
- EVROPSKÁ UNIE. 2012. EDUCATION AND DISABILITY/SPECIAL NEEDS policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU.
- EVROPSKÁ UNIE, *Recommendation on Investing in Children*, Oficiální věstník EU, únor 2013. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN>
- GABAL et. al. 2009. *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit. Závěrečná zpráva projektu MŠMT ČR Sociologický výzkum zaměřený na analýzu podoby a příčin segregace dětí, žáků, žáků a mladých lidí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí [Educational Pathways and Educational Chances of Roma Pupils of Primary Schools in the Area of Excluded Localities. Final Report of the Project of the Ministry of Education – Sociological Research Focused on the Analysis of the Form and Causes of Segregation of Children, Pupils and Young People from Socio-culturally Disadvantaged Backgrounds]*. [online]. 2009 [zprístupněno 28.11.2012]. K dispozici na: http://www.msmt.cz/file/1627_1_1/
- MŠMT. 2012. *Návrh akčního plánu realizace koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí [Draft Action Plan to Implement the Concept of Early Care for Children from Socially Disadvantaged Backgrounds]*. [online]. Praha, MŠMT, 2009 [zprístupněno 26.11.2012]. K dispozici na: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/akcni-plan-realizace-koncepce-vcasne-pece-o-deti-ze-socialne?highlightWords=ak%C4%8Dn%C3%AD+pl%C3%A1n+v%C4%8Dasn%C3%A9+p%C3%A9%C4%8De>
- MŠMT. 2014. *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 [Strategy of the Educational Policy of the Czech Republic until 2020]*. [online]. Praha, MŠMT, 2014 [zprístupněno 23.9.2014]. K dispozici na: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie-2020_web.pdf
- MPSV. 2014. *Registr poskytovatelů sociálních služeb [Register of Social Service Providers]*. [online]. Praha: Ministry of Labour and Social Affairs, 2014 [zprístupněno 23.9.2014]. K dispozici na: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do?SUBSESSION_ID=1411233182991_8
- O projektu Rovný start [About the Equal Start Project]. 2014. *Rovný start – Equal Start* [online]. Jekethane © 2014 [zprístupněno 23.9.2014]. K dispozici na: <http://rovnystart.blogspot.cz/p/o-projektu-rovny-start.html>
- OECD. *Education at Glance 2014* [online]. 2014. Paris: OECD 2014 [zprístupněno 23.9. 2014]. K dispozici na: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oeed/education/education-at-a-glance-2014_eag-2014-en#page1
- OECD. 2012. *Starting Strong III – A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care* [online]. Paris: OECD 2012 [zprístupněno 23.9. 2014]. K dispozici na http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oeed/education/starting-strong-iii_9789264123564-en#page7
- Sociální integrace [Social Integration]. 2013. *Co děláme [What We Do]*. [online]. Člověk v tísni © 2013. [zprístupněno 23.9. 2014]. K dispozici na: <http://www.clovekvtsini.cz/cs/socialni-prace/socialni-integrace/pojdte-do-skolky-vyzyvaji-neziskove-organizace>
- STEM, informace z průzkumu STEM trendy Vydáno 22. 4. 2014. <http://www.stem.cz/clanek/2941>
- Včasná péče [Early Care]. 2014. *Inkluzivní vzdělávání [Inclusive Education]*. [online]. Open Society Fund Praha © 2011. [zprístupněno 23 September 2014]. K dispozici na: <http://www.osf.cz/vzdelavani-a-mladi-lide/inkluzivni-vzdelavani>

Open Society Foundations – London

7th Floor, Millbank Tower, 21–24 Millbank

London SW1P 4QP, UK

www.opensocietyfoundations.org

Roma Education Fund

Téréz körút 46

H–1066 Budapest, Hungary

www.romaeducationfund.org

UNICEF Regional Office for CEE/CIS

Palais des Nations

CH–1211 Geneva 10

www.unicef.org/ceecis

Začleňování romských dětí předškolního věku